

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tajana Vehovec

Mentor: dr. Marjan Brezovšek

**PRESTRUKTURIRANJE OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNEGA
SISTEMA V REPUBLIKI SLOVENIJI**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2003

KAZALO VSEBINE:

SEZNAM KRATIC	4
1. UVODNA RAZMIŠLJANJA	6
1.1. Predmet in cilji naloge	6
1.2. Hipoteze	7
1.3. Uporabljene metode	8
1.4. Struktura naloge	8
2. OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST IN TEORETIČNE OPREDELITVE POJMOV	10
3. SLOVENSKI VARNOSTNO-OBVEŠČEVALNI SISTEM	18
3.1. Razpad federacije Jugoslavije in nastanek samostojne Republike Slovenije	18
3.2. Varnostno-obveščevalni sistem v SFRJ	21
3.2.1. Značilnosti varnostno-obveščevalne službe bivše SFRJ	26
3.3. Vojaška varnostno-obveščevalna služba v času SFRJ	27
3.4. Vojaška varnostno-obveščevalna služba po razpadu SFRJ	28
3.5. Civilna obveščevalno-varnostna služba v obdobju 1990-1993	29
3.5.1. Neformalna faza prestrukturiranja SDV	29
3.5.2. Prva faza prestrukturiranja VIS	30
3.5.3. Druga faza prestrukturiranja VIS	34
3.6. Sodoben obveščevalno-varnostni sistem Republike Slovenije	35
3.6.1. Slovenska obveščevalno-varnostna agencija - SOVA	36
3.6.2. Obveščevalno-varnostna služba – OVS	39
3.6.3. Kriminalistična služba v sestavi Ministrstva za notranje zadeve	41
3.6.4. Svet za nacionalno varnost – SNAV	42
4. NADZOR NAD OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNIMI SLUŽBAMI	45
4.1. Parlamentarni nadzor	45
4.2. Slabosti parlamentarnega nadzora	47
4.3. Sodni nadzor	48
4.4. Nadzor Vlade	49
5. OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNI SISTEM IN ČLOVEKOVE PRAVICE	50
5.1. Zgodovinski razvoj človekovih pravic	50

5.2. Človekove pravice v socializmu	52
5.3. Tipologija oblik kratenja človekovih pravic in temeljnih svoboščin	52
5.4. Človekove pravice v Sloveniji od leta 1945 do 1990	53
5.5. Varstvo človekovih pravic v samostojni Sloveniji.....	56
6. 11. SEPTEMBER 2001	59
6.1. Teroristični napadi na ZDA	59
6.2. Vpliv terorističnih napadov na globalni varnostni sistem	59
6.3. Vpliv protiterorističnega boja na človekove pravice	61
7. KAJ OBETA NOVI ZAKON O SOVI?.....	63
8. ZAKLJUČEK	67
9. LITERATURA IN VIRI.....	70
9.1. Samostojne publikacije	70
9.2. Članki.....	71
9.3. Medmrežje.....	72
9.4. Ostali viri	72
10. PRILOGA.....	74
Priloga A: Pisni intervju ³⁹	74
Priloga B: Shema obveščevalno-varnostnega sistema v RS.....	78

SEZNAM KRATIC

CIA	Central Intelligence Agency – centralna obveščevalna agencija
CK ZKJ	Centralni komite Zveze komunistov Jugoslavije
DZ	Državni zbor
EU	Evropska unija
FBI	Federal Bureau of Investigation – zvezni preiskovalni urad
GESTAPO	Geheime Staatspolizei - tajna državna policija
GŠ	Generalštab
IMEI	International mobile equipment identity – mednarodna koda za identifikacijo telekomunikacijskega sredstva
JBTZ	Janša, Borštner, Tasić, Zavrl
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
KNOJ	Korpus narodne obrambe Jugoslavije
KOS JA	Kontraobveščevalna služba Jugoslovanske armade
KPS	Komunistična partija Slovenije
MNZ	Ministrstvo za notranje zadeve
MORS	Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije
NATO	North Atlantic Treaty Organization – severno atlantska organizacija
NOV	Narodnoosvobodilna vojska
NSA	National Security Agency – nacionalna varnostna agencija
OVRA	Opera Vigilanza Repressione Antifascismo – organizacija za nadziranje in zatiranje antifašistične dejavnosti
OVS MO	Obveščevalna varnostna služba Ministrstva za obrambo
OZN	Organizacija združenih narodov
OZNA	Oddelek za zaščito naroda
RS	Republika Slovenija
RTV SLO	Radio Televizija Slovenija
SDB	Služba državne bezbednosti – zvezna služba državne varnosti
SDV	Republiška Služba državne varnosti
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija

SID	Služba za istraživanje i dokumentaciju – služba za raziskovanje in dokumentiranje
SNAV	Svet za nacionalno varnost
SNOS	Slovenski narodnoosvobodilni svet
(Z) (R) SNZ	(zvezni) ali (republiški) Sekretariat za notranje zadeve
(Z) (R) SLO	(zvezni) ali (republiški) Sekretariat za ljudsko obrambo
SOVA	Slovenska obveščevalno-varnostna agencija
SRS	Socialistična republika Slovenija
SV	Slovenska vojska
(Z) ali (R) SZZ	(zvezni) ali (republiški) Sekretariat za zunanje zadeve
UDBA	Uprava državne bezbednosti – Uprava državne varnosti
UL RS	Uradni list Republike Slovenije
VDV	Vojska državne varnosti
VIS	Varnostno informativna služba
VOMO	Varnostni organ Ministrstva za obrambo
VOS OF	Varnostno obveščevalna služba Osvobodilne fronte
VPVŠ	Visoka policijsko-varnostna šola
VS JLA	Varnostna služba Jugoslovanske ljudske armade
ZDA	Združene države Amerike
ZKJ	Zveza komunistov Jugoslavije
ZRN	Zvezna republika Nemčija
ZSOVA	Zakon o SOVI

1. UVODNA RAZMIŠLJANJA

1.1. *Predmet in cilji naloge*

V javnosti se vedno več piše in govori o obveščevalni dejavnosti, čeprav naj bi se o njej vedelo čim manj. To je pritegnilo mojo pozornost in zaradi zanimive tematike, sem se odločila, da se z njo pobliže seznanim in napišem diplomsko delo.

Državne obveščevalne in varnostne službe, ki jih nameravam preučevati so del upravno-političnega sistema in tako aktualne tudi za moj študij Analize politik in javne uprave.

Zmotno je prepričanje, da obveščevalno dejavnost predstavljajo le državne obveščevalne službe.

» Obveščevalna služba ni nujno le državni organ, saj jo razvijajo tudi razna gibanja, stranke, večji gospodarski subjekti, nedržavna združenja, večje organizacije kriminalcev, ipd.« (Purg, 2002: 17).

Obveščevalna dejavnost je dejavnost, ki je stara toliko kot civilizacija ali vojna.

Najbolj jedrnata definicija obveščevalne dejavnosti (The New Encyclopedia Britannica, 1992: 717-723) pravi, da je to dejavnost, ki se ukvarja z vrednotenjem informacije.

Če pogledamo v zgodovino vidimo, da je obveščevalnost bila pomemben vir preživetja.

» Že pračlovek, ki si je hotel potešiti lakoto, je moral oprezati za divjimi živalmi in si tako zbirati podatke za oceno, kje in kdaj se živali zadržujejo, da jih je lahko uspešno lovil.« (Šaponja, 1994: 277).

Vohunstvo je ena najstarejših človeških obrti, saj je že v petem stoletju pred našim štetjem Sun Tzu Wu, vojaški teoretik, poudarjal pomen dobre obveščevalne organizacije pri vodenju vojne ter ločil pet vrst agentov. (Griffith, 1982: 191).

Od osamosvojitve je letos minilo dvanajst let, kar je relativno kratko obdobje za državo. Slovenija je v tem času spremenila politični sistem in zaključuje proces tranzicije, ki se bo formalno zaključil leta 2004 z vstopom Slovenije v EU in NATO.

Tranzicijo pa so doživele tudi obveščevalno-varnostne službe in po sprejemu ustreznih zakonodaj sedaj delujejo v skladu z demokratičnimi standardi in so, kljub svoji specifičnosti, primerljive z drugimi obveščevalnimi in varnostnimi službami v svetu.

Razvoj obveščevalne dejavnosti in obveščevalnih služb je možno preučevati na več načinov. Aktualna sta predvsem dva načina. Prvi preučuje nastanek in razvoj posameznih obveščevalnih služb ali sistemov, drugi pa ostaja na splošni ravni in preučuje obveščevalno dejavnost na splošnem nivoju.

Pri svojem diplomskem delu sem se osredotočila na razvoj obveščevalno-varnostnega sistema v RS, kjer je spremembam botrovala predvsem sprememba političnega sistema.

Delo ni bilo lahko, saj je gradiva, ki bi bil javno dostopen, predvsem iz časa nekdanje SFRJ, bore malo. Malo je tudi znanega o vojaški obveščevalni službi Ministrstva za obrambo oz. njeni predhodnici (Sektor 9, 6. uprava, VOMO). Delovanje te organizacije nam je razsvetlil Andrej Lovšin, direktor predhodnice OVS (direktor t.i. 9.sektorja) s svojimi spomini, ki jih je opisal v knjigi *Skrita vojna*, izdane ob deseti obletnici vojne za Slovenijo. To pa je tudi verjetno edina knjiga, ki razkriva vlogo in pomen 9. sektorja. Razlog lahko najdemo v sami varnosti, da se ne bi razkrilo, da je enopartijski sistem držal vse niti v rokah in usmerjal delo varnostno-obveščevalnih služb.

Tema je zanimiva za bralca zaradi aktualnosti, saj je bila celotna zakonodaja, ki določa delovanje obveščevalnih in varnostnih služb, sprejeta šele v zadnjem času (marca letos je bil sprejet zakon, ki ureja nadzor nad obveščevalnimi in varnostnimi službami).

1.2. Hipoteze

Glavna hipoteza:

Strategija dela varnostno-obveščevalnega sistema v Sloveniji se je spremenila z demokratizacijo oblasti.

Pomožne (delovne) hipoteze:

1) Celovit varnostno-obveščevalni sistem v Sloveniji je začel delovati z novo ustavo in ustrežno zakonodajo (po sprejetju Zakona o SOVI in Uredbi o OVS MO, oboje iz leta 1999 kot zaključnima aktoma procesa prestrukturiranja sistema varnostno-obveščevalnih služb).

2) Človekove pravice in svoboščine so bolj zavarovane v demokratični Sloveniji kot v prejšnjem političnem sistemu.

3) Strategija dela varnostno-obveščevalnega sistema Slovenije se je spremenila po terorističnem napadu na ZDA, 11. septembra 2001.

1.3. Uporabljene metode

Zastavljeni predmet ter cilj obravnave terjata uporabo različnih metod preučevanja.

Pri pisanju diplomskega dela sem uporabila predvsem metodo zgodovinsko-razvojne analize, s katero sem pojasnila razvoj posameznih obveščevalno-varnostnih služb.

Osnova za to metodo je uporaba in analiza primarnih in sekundarnih virov, kot so posamezni dokumenti, zakoni, odloki in drugi znanstveni in neznanstveni viri, npr. strokovna literatura in različna sredstva javnega obveščanja.

Uporabljena je tudi deskriptivna metoda za pojasnitev osnovnih pojmov.

Zaradi pomanjkanja dostopa do določenih ažurnih informacij, predvsem glede notranje dinamike varnostnih in obveščevalnih služb, s katerim bi lahko pripravila popolnejši pregled nad prestrukturiranjem sistema, je uporabljena tudi metoda intervjuja. Ta na splošno pripomore k popolnejšemu razumevanju delovanja služb. Razgovor je bil opravljen z bivšim uslužbencem SOVE.

1.4. Struktura naloge

Diplomsko delo vsebuje deset poglavij.

V diplomski nalogi so v njenem prvem delu, ki so uvodna razmišljanja, podani cilji in predmet naloge, hipoteze, struktura in uporabljene metode pri pisanju.

Sledi opis obveščevalne dejavnosti in njeni osnovni pojmi ter definicije.

V tretjem poglavju je kot prvo opisan politični razvoj od razpada SFRJ do ustanovitve RS. Sledi opis razvoja varnostno-obveščevalnega sistema od prve varnostno-obveščevalne službe, ki so jo za časa druge svetovne vojne organizirali in vodili Slovenci do razvoja in delovanja UDBE in SDV-ja v času SFRJ. Zanimivi so tudi prvi zametki današnje OVS

Ministrstva za obrambo in njena vloga v osamosvojitveni vojni za Slovenijo ter njen današnji pomen.

Sledi opis sistema, kakršen je deloval takoj po osamosvojitvi in čisto nazadnje še opis sistema kot ga poznamo danes, s podrobno predstavitevijo vseh njenih sestavnih delov. Četrto poglavje je namenjeno nadzoru nad obveščevalnimi in varnostnimi službami. Posebna pozornost gre parlamentarnemu nadzoru kot najpomembnejša politična oblika nadzora in ostalim vejam oblasti, čeprav kot akterji nadzora delujejo tudi Varuh za človekove pravice, javnost, mediji, itd.

Peto poglavje, z uvodno predstavitevijo razvoja človekovih pravic skozi zgodovino, preverja odnos obveščevalno-varnostnih služb do človekovih pravic. Zanimalo me je, če je v prejšnjem režimu prihajalo do zlorabljanja človekovih pravic in svoboščin s strani obveščevalno-varnostnih služb in kako je s poseganjem danes.

Šesto poglavje je namenjeno preverjanju hipoteze, da se je globalni varnostni sistem, po terorističnem napadu na ZDA, spremenil, kar naj bi vplivalo tudi na strategijo delovanja obveščevalnih in varnostnih služb pri nas.

V sedmem poglavju so predstavljene glavne točke novega predloga Zakona o SOVI.

Osmo poglavje je zaključek oziroma kratek povzetek.

Uporabljena literatura je navedena v devetem poglavju. V desetem pa je kot priloga priložen pisni intervju z bivšim uslužbencem SOVE, ki mi je s svojimi odgovori praktično predstavil delovanje Agencije v preteklosti in s tem pomagal razrešiti marsikatero dilemo. Priložena je tudi skica organizacije obveščevalno-varnostnega sistema kot ga poznamo danes.

2. OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST IN TEORETIČNE OPREDELITVE POJMOV

Pojmovni aparat je osnovni instrument za razlago podatkov, mnenj in stališč v procesu raziskovanja. Hkrati z izdelavo pojmovnega aparata izključimo možnost postavljanja sinonimov in homonimov.

Za področje obveščevalno-varnostne dejavnosti je značilno, da si avtorji medsebojno niso enotni pri definiranju osnovnih pojmov. Večina avtorjev (Anžič, 1997: 34-35; Richelson, 1999: 2; Šaponja, 1999: 19-23) obveščevalno, protiobveščevalno in varnostno dejavnost obravnava kot tri različne dejavnosti, ki se sicer prepletajo, vendar načeloma izvajajo ločeno. V Sloveniji pa so te dejavnosti združene v en pojem, kar lahko vidimo na primeru obeh obveščevalno-varnostnih služb (SOVA, OVS). V Sloveniji zato govorimo o *obveščevalno-varnostni dejavnosti* in *obveščevalno-varnostnih službah*.

Vsak pojem bom posebej predstavila tudi zato, da vidimo kakšna je pravzaprav razlika med vsako posamično dejavnostjo.

Obveščevalno dejavnost opredeli Richelson (v Purg, 1995: 30) na naslednji način:

Obveščevalna dejavnost je najširši pojem in bi ga lahko opredelili kot ` rezultat zbiranja, analiz, združevanja in interpretacije vseh razpoložljivih podatkov, ki zadevajo enega ali več vidikov tuje države oziroma operativnega področja, ki je neposredno ali potencialno pomembno za načrtovanje `.

Nadaljne Purg deli obveščevalno dejavnost na ožji in širši pojem.

V ožjem smislu zajema obveščevalna dejavnost le tajno zbiranje in analizo podatkov ter njihovo transformacijo v `obveščevalno informacijo, v širšem pomenu pa k obveščevalni dejavnosti spadajo tudi protiobveščevalne in tajne akcije.

Pomembno je tudi, da vidimo razliko med tajnim zbiranjem podatkov in med tajnimi akcijami.

» Pri prvem gre za to, da je poudarek na tajnosti dejavnosti, pri drugih pa za to, da se zaščiti naročnik oziroma da je poudarek na tajnosti naročnika.« (Anžič, 1997: 42).

Šaponja (1999: 10) obveščevalno dejavnost v ožjem smislu vidi kot tisto, ki jo izvajajo državne institucije in imajo zakonska pooblastila, da zbirajo tudi tajne podatke na posebne

načine. V širšem smislu pa gre za organizirano pridobivanje informacij o dogodkih in procesih, ki potekajo okoli nas. Tako razširi obveščevalno dejavnost na slehernega posameznika v družbi, ki svoje odločitve osnuje na določenih informacijah.

Pri obveščevalni dejavnosti tečejo zadeve po določenem zaporedju, ki mu pravimo *obveščevalni cikel*.

Avtorji navajajo različno število posameznih stopenj ciklusa (npr. CIA¹ jih pozna pet). Najpogosteje je cikel razdeljen na štiri stopnje (Šaponja, 1999: 65):

- a. načrtovanje
- b. zbiranje podatkov
- c. analiziranje in izdelavo končnih izdelkov obveščevalne dejavnosti
- d. posredovanje rezultatov (izdelkov) obveščevalne dejavnosti uporabniku

Pojem *obveščevalne službe* prav tako ni enotno opredeljen zato predstavljam dve definiciji dveh različnih avtorjev.

Đorđević (1985: 29) jo opredeljuje kot organizirano aktivnost ali organizacijo, ki na zahtevo ali pobudo vodilnih političnih sil zbira, vrednoti in posreduje vodilnim političnim strukturam razreda ali države določene podatke o nasprotniku, ščiti lastne interese pred nasprotniki in se angažira v drugih aktivnostih, ki prispevajo k uresničevanju določenih političnih ciljev.

»Državne obveščevalne službe so posebna organizacija, ki za državno oblast zbira, analizira in ocenjuje podatke in spoznanja o drugih državah ter o posameznikih in skupinah, ki lahko ogrožajo nacionalno varnost. Obveščevalne službe v demokratičnih državah so servis za državno politiko, ki pri odločanju o strateških vprašanjih potrebuje pravočasne in celovite informacije o dogajanjih v lastni in drugih državah ter strokovne ocene njihovega pomena.« (Grizold, 1996: 111).

---

¹ <http://www.intbranch.org/engl/intntbk/int09.html>

Poznamo več vrst obveščevalnih služb, ki se razlikujejo predvsem glede:

- *področja delovanja in položaja v sistemu* (civilne in vojaške obveščevalne obveščevalne službe ali posebne vladne službe)
- *stopnje ofenzivnosti* (od pridobivanja informacij do izvajanja akcij)
- *velikosti* (od manjših do velikih obveščevalnih sistemov)
- *usmerjenosti* (po posameznih področjih dela in glede na geografska območja)
- *notranje organiziranosti dela* (štabni, linijski, projektni ipd.). (Purg, 1995: 33).

Varnostna dejavnost pomeni preprečevanje, preiskovanje in odpravljanje ogrožanja varnosti države. V primerjavi z obveščevalno dejavnostjo, ki predvsem pomeni zbiranje podatkov, njihovo analiziranje in obveščanje, je zagotavljanje varnosti oziroma varnostna dejavnost predvsem ukrepanje (tudi preventivno) s posebnimi metodami in sredstvi, ki pa se razlikujejo od načina, metod in sredstev obveščevalne dejavnosti.

Varnostne službe za razliko od obveščevalnih izvajajo aktivnosti s področja ustavne ureditve, boja proti tujim obveščevalno-varnostnim službam, preprečevanje aktivnosti ekstremnih in terorističnih organizacij, ilegalna trgovina s orožjem, radioaktivnimi snovmi, jedrsko tehnologijo, drogami, belim blagom, begunske problematike in drugih področij interesa, ki lahko vplivajo na zagotavljanje notranje varnosti države in njenih interesov.

Zato varnostne službe v ožjem pomenu besede delimo na dve službi:

- *protiobveščevalno službo*, ki naj bi bila specializirana za odkrivanje, spremljanje, onemogočanje izvajanja obveščevalne dejavnosti služb tujih držav (lahko tudi posameznikov, skupin, organizacij) znotraj meja domače države. Poleg tega se ukvarja tudi s čisto legalnimi zadevami (kot so npr. dejanja, ki so v kazenskem postopku), ker je njena naloga tudi preventivna varnostna funkcija, zaradi česar ima preiskovalna pooblastila, podobno kot Policija.
- *službo za varstvo ustavne ureditve*, ki naj bi se ukvarjala s preprečevanjem aktivnosti ekstremnih in terorističnih organizacij, ilegalno trgovino z orožjem, radiaktivnimi snovmi, jedrsko tehnologijo, drogami, belim blagom, begunsko problematiko itd..
- pod pojem varnostnih služb spadajo še *policijske enote* in *posebne organizacijske enote tožilstev, sodišč* in drugih ustanov, ki so namenjene za izvajanje preventivnih ukrepov in pregona domnevnih storilcev kaznivih dejanj, pri čemer lahko, za razliko od

večine drugih obveščevalno varnostnih služb, uporabljajo policijska pooblastila. (Stopar, 2002: 2).

Definicije pojma *obveščevalno-varnostne službe*, ki bi združevala vse tri dejavnosti pri nas nisem našla, čeprav o obveščevalno-varnostni službi govori Zakon o obrambi (UL RS, št. 82/94) in Zakon o SOVI (UL RS, št. 23/99). Našla sem jo pri tujih avtorjih in sicer pri Črnčecu (2003: 3), ki navaja dva hrvaška avtorja (Žunec in Domišljanović, 2000: 11): *Dejavnosti in organizacije, ki za potrebe države, posebej njenega političnega in varnostnega vodstva, z namenom uresčitve političnih ciljev in zunanje-političnih interesov države, zbirajo in analizirajo podatke o možnostih, namenih in dejavnostih tujih sil in drugih obveščevalno in varnostno zanimivih subjektih, ter ščitijo pred njihovimi obveščevalnimi in drugimi dejavnostmi, izvzemši odkrito oboroženo agresijo, ki lahko ogrozi nacionalno varnost.*

Pojem *politična policija* se pojavlja tudi pri nas, zato se mi zdi pomembno da ga podrobneje opredelim. Gre predvsem za vsebino in način delovanja določene obveščevalne službe. Pri tem je bistveno, da deluje znotraj državnih meja, v glavnem zoper nasprotnike obstoječega režima, odločitve pa prihajajo od najožjega političnega vodstva. V tem smislu skrbi za utrditev vodilne vloge določene stranke ter tako zatira svobodno konkurenco političnih idej in organizacij. Vladajoča struktura ji namenja posebno pozornost s tem, da ji daje na razpolago posebne kadre, za njeno delo se izločajo znatna materialna sredstva, še posebej pa se stimulira njeno delovanje in utrjevanje. Zaradi širokih pooblastil postane taka služba prvi steber in izvajalec oblasti. Pri tem se največkrat poslužuje nasilnih policijskih ukrepov. Metode in sredstva, ki jih pri svojem delu uporablja so tajno prisluškovanje v prostoru, odpiranje pisemskih pošilk, prisluškovanje telefonskim razgovorom, tajne preiskave stanovanj, tudi tajne aretacije in celo likvidacije. (Purg, 1995: 71).

Najbolj značilne primere najdemo v bivših totalitarnih sistemih: npr. OVRA v fašistični Italiji, GESTAPO v nacistični Nemčiji, stalinistična politična policija in drugi. Danes pa najdemo primere v državah z vojaškimi režimi.

Delovanje politične policije je bilo značilno tudi za SFRJ, kjer je delovala v podporo KP. Podporo je iskala med delavci in poštenimi domoljubi. V Sloveniji je v letih 1985-1988

veljal Priročnik za delo milice na področju varstva ustavne ureditve, ki ga je izdelala SDV. Priročnik prikazuje s kakšnimi nalogami so se ukvarjali v tedanji obveščevalni službi in posredno na prisotnost politične policije pri nas. Če izpostavim samo najpomembnejše, je bila služba dolžna odkrivati in preprečevati dejavnost notranjega sovražnika, ki je bila usmerjena proti temeljem socialistične samoupravne ureditve in varnosti države. Še posebej proti:

- a. kontrarevolucionarnemu ogrožanju družbene ureditve (omejevanje ali rušenje oblasti delavskega razreda in spodkopavanje družbeno-ekonomskega sistema določenega z Ustavo, razbijanje ideje bratstva in enotnosti...)
- b. sovražni propagandi, ki spodbuja k rušenju oblasti delavskega razreda
- c. zlorabi vere in Cerkve v politične namene (organizirano spodbujanje k spodkopavanju družbeno-političnega sistema). (Simoniti, 1998: 27-29).

Da je SDV izvrševala svoje naloge na osnovi zakonov in predpisov, ki so bili v skladu s smernicami Skupščine SFRJ in stališči ZKJ, najdemo dokaze praktično v vsakem zveznem predpisu o načinu dela obveščevalnih služb, od druge svetovne vojne do leta 1989, ko se je zaradi političnih sprememb slovenska obveščevalno-varnostna služba prenehala ukvarjati z notranjo problematiko.

Ni čudno torej, da se pojma drži negativen predznak, kar še danes meče slabo luč na obveščevalno-varnostne službe, čeprav se je sistem že spremenil.

Nacionalno varnostni sistem RS je opredeljen v Resoluciji o strategiji nacionalne varnosti, ki jo je sprejel parlament julija 2001 (UL RS, št. 56/01). Ta je nadgradila Resolucijo o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti RS (UL RS, št. 71/93) in definira nacionalno varnostni sistem na naslednji način:

V širšem smislu bi lahko nacionalno varnostni sistem razdelili na obrambni sistem in varnostni sistem, pri čemer je obrambni sistem namenjen njeni obrambi pred zunanjo vojaško agresijo in drugimi posegi tujih oboroženih sil, varnostni sistem pa je namenjen zagotavljanju varnosti Republike Slovenije s preprečevanjem in odpravljanjem ogrožanja temeljnih vrednot določenih z ustavo in zakoni. Varnostni sistem v ožjem smislu sestavljajo državni organi in službe, med njimi tudi varnostne in obveščevalne službe.

Novejša Resolucija (UL RS, št. 56/1) opredeljuje nacionalne interese, varnostna tveganja in vire ogrožanja države, usmeritve, ukrepe in mehanizme za zagotavljanje nacionalne varnosti. Določenih je osem temeljev za učinkovit sistem nacionalne varnosti, pri čemer sta dva (informacijski temelj in varnostna kultura) neposredno povezana z obveščevalno-varnostno dejavnostjo v RS.

Nacionalna varnost kot sestavni element nacionalnega interesa, se vedno bolj nanaša na samostojno in suvereno državo. Ta vse bolj odgovarja za lastno varnost, s tem pa prevzema odgovornost tudi za globalno varnost. Nacionalna varnost tako obsega:

- varnost nacionalnega ozemlja in ljudi na njem (posameznikova varnost)
- zaščita osebnega in drugega premoženja
- varovanje človekovih pravic in svoboščin
- ohranitev in vzdrževanje nacionalne suverenosti.

Republika Slovenija si svoj obrambni položaj utrjuje s pospešenim vključevanjem v svetovne varnostne integracije (NATO, EU).

»Še posebej pomembna je aktivna vloga in sodelovanje Republike Slovenije z NATO-m pri prizadevanjih za odpravo kriznih žarišč v Jugovzhodni Evropi. Kot članica zveze NATO in Evropske unije bo Republika Slovenija okrepila svoje delovanje na lastnem znanstveno-tehnološkem razvoju in ga povezala ter še okrepila s sodelovanjem s partnerskimi državami. To bo na daljši rok omogočilo Republiki Sloveniji, da se pridruži skupini najbolj razvitih držav na svetu.« (Resolucija o strategiji nacionalne varnosti UL RS št. 56/01).

Nacionalna varnost danes bistveno bolj sloni na gospodarski moči mednarodnih subjektov in ne več toliko na vojaški kot v preteklosti.

Obveščevalne in varnostne službe pri svojem delu uporabljajo, poleg legalnih metod zbiranja podatkov, tudi tajne t.i. *posebne operativne metode in sredstva*. Za tajno delovanje je značilno, da oseba nad katero se izvaja ta dejavnost, zanjo ne ve. Druga značilnost tajnega delovanja je, da pogosto s svojim delovanjem neposredno krši Ustavo in posega v človekove pravice in temeljne svoboščine.

Tajne metode so:

- tajno prisluškovanje v prostoru
- tajne preiskave stanovanj
- tajno prisluškovanje telefonskim pogovorom
- tajna kontrola pisemskih pošilk
- tajni nadzor in sledenje
- odkup predmetov itd.

V današnjem času se v svetu na področju uporabe metod in sredstev dela kažejo nekatere spremembe zlasti v načinu zbiranju podatkov.

Obveščevalne službe danes v vse večjem obsegu uporabljajo javno dostopne podatke. (Šaponja, 1994: 291). Njihovo dostopnost omogočajo elektronski mediji in razvite telekomunikacije, ki jim omogočajo spremljanje in analiziranje dogodkov praktično sproti in iz enega mesta.

Obveščevalno-varnostne službe vse bolj sodelujejo in si izmenjujejo podatke; mednarodne povezave so možne predvsem v t.i. globalnih zadevah kot so mednarodni organizirani kriminal, terorizem, droge. Sodelovanje na nek način olajšuje delo posamezni obveščevalno-varnostni službi.

Nadzorstvo je proces, kjer sta potrebna dva subjekta. En subjekt izvaja nadzor, drugi pa je nadzoru izpostavljen. Ključni element je moč, ki jo ima nadzorovalec. Na ta način lahko uveljavlja svojo voljo in vpliv. (Anžič, 1996: 55).

Nadzor je lahko notranji, kjer se ta izvaja znotraj same organizacije preko različnih nivojev in je predvsem strokovnega značaja. Zunanji nadzor pa na različne načine opravljajo posamezni državni organi kot so parlament, sodišča, javno tožilstvo, ombudsman in druge institucije. Ta nadzor je bolj političnega značaja. Politični in strokovni nadzor pa nista edini obliki nadzora. Na splošno ločimo naslednje oblike nadzora:

- parlamentarni (politične narave)
- sodni (pravne narave)
- hierarhični (strokovne narave)
- javnomnenjski (družbeno-civilne narave). (Anžič, 1996: 54).

Po dogodkih, 11. 9. 2001 v Ameriki, se je delovanje obveščevalno-varnostnih služb po svetu bolj usmerilo k boju proti terorizmu. Krunic (1997: 154-160) opredeljuje *terorizem* z naslednjimi značilnostmi: politični cilj, nasilno dejanje, nelegitimno nasilje, brezobzirnost, organiziranost, izurjenost. Pri tem poudarja, da terorizem lahko uporabljajo tako nedržavni kot državni subjekti.

Definicija terorizma FBI je natančnejša in zato sprejemljivejša: »Terorizem je nezakonita uporaba sile ali nasilja proti osebam ali lastnini z namenom prestrašiti ali prisiliti vlado, civiliste, ali kateri drugi segment družbe zaradi političnih ali socialnih interesov.« (»Terrorism is the unlawful use of force or violence against persons or property to intimidate or coerce a government, the civilian population, or any segment thereof, in furtherance of political or social objectives.«). (Thirty years of terrorism-FBI).

3. SLOVENSKI VARNOSTNO-OBVEŠČEVALNI SISTEM

3.1. Razpad federacije Jugoslavije in nastanek samostojne Republike Slovenije

Federalna struktura države se zdi idealna rešitev za večnacionalno družbo, ki deluje znotraj ene skupnosti. Vendar enostavna prisotnost strukturnih prvin federalizma še ne pomeni, da dejanski federalizem obstaja. Poleg strukture so namreč pomembni tudi procesi, ki se odvijajo znotraj federacije. Jugoslavija v tem pogledu, ni ustrezala ne strukturalnim ne proceduralnim merilom za dejanski federalizem. Zanj so, zlasti po 1974 letu, značilni nefederalni procesi v soobstoju z močno decentralizirano (z veliko vlogo sestavnih delov) federalno strukturo, kar bolj kaže na to, da federalizem v Jugoslaviji sploh ni obstajal. (Brezovšek, 2001: 83). Kot drugo, oblast je bila močno centralizirana, brez posluha za predloge federalnih enot, katerim ni bila zagotovljena politična avtonomija. Politična podpora centru je zato kmalu začela upadati. Nastopila je huda legitimacijska kriza sistema, ki je svojo oblast ohranjala z represijo. Začenjale so se pojavljati vse glasnejše težnje Slovenije, kasneje pa tudi drugih republik znotraj Jugoslavije, po osamosvojitvi. Primarni vzrok razpada Jugoslavije tako niso bile etnične, narodnostne in religiozne cepitve temveč politične narave. (Brezovšek, 2001: 90). Težave so se sprva pričele na gospodarskem področju. Čeprav je federacija dajala vtis, da ljudje uživajo vse večjo blaginjo, je »gospodarska uspešnost« v resnici počivala na kreditih. Najhujša gospodarska kriza je nastopila po smrti karizmatičnega voditelja Josipa Broza, ko se je dotok tujega kapitala tako zmanjšal, da je v vsej federaciji začelo primanjkovati osnovnih, življenjskih potrebščin. Nezadovoljstvo ljudi je začelo naraščati, socialnemu nemiru pa se je priključil še nacionalni. Kljub poskusom zadužitve nemirov s strani političnega vodstva, zahtev po svobodi govora in tiska ni mogla več ignorirati. (Simoniti, 1998: 24).

Slovenija je svoj osamosvojitveni pohod začela spomladi 1987, ko je slovenska elita izobražencev v Novi reviji v 57. številki objavila svoje prispevke za slovenski narodni program. Ta je temeljil na gospodarski in politični osamosvojitvi ter na vzpostavitvi večstrankarske demokracije. Da bi slovenski narod postal nacija, je kot prvo bila potrebna izvirna suverenost naroda. Prunk (1998: 174) podaja razlago nacije kot smo jo takrat razumeli:

Suverenost so razumeli kot pogoj za to, da narod postane nacija (narod s lastno državo), in vztrajali, da izvirna suverenost pripada narodom, ne federaciji. Vendar mora narod postati suveren najprej v sebi, se znebiti skrbništva Zveze komunistov Slovenije. Rešitev slovenskega narodnega vprašanja so videli v samostojni slovenski državi, povezani v jugoslovansko konfederacijo.

Ravno sredi osemdesetih se je Partija zavzemala za ponovno centralizacijo političnega sistema z ustavnimi dopolnili pod krinko izboljšanja ekonomske neučinkovitosti. Ta prizadevanja so bila jasno izražena s strani vodje srbskih komunistov na 14. Izrednem kongresu ZK v Beogradu leta 1990. Slovenska delegacija je kongres demonstrativno zapustila, s čimer je jasno izrazila svojo usmeritev k demokratizaciji.

Dr. Božo Repe, zgodovinar, pravi:

*Štirinajsti kongres Zveze komunistov Jugoslavije, pomeni razpad drugega najmočnejšega stebra, ki je držal Jugoslavijo skupaj. Prvi je bil Tito, ki je funkcioniral kot institucija; drugi je bila vsezvezna partija, edina jugoslovanska partija in tretja je bila vojska, ta pa je kasneje propadla v vojni za Slovenijo. In iz tega stališča je to ključni dejavnik, da na jugoslovanski ravni ni več vsezvezne partije!*²

Septembra 1989 je Slovenija sprejela 82 amandmajev, ki so predstavljali prvi korak k utrditvi legitimnosti sistema na naših tleh. Amandmaji so bili pomembni zato, ker so zavarovali ustavni položaj Slovenije za primer, če bi zvezni organi posegli v ta položaj s odločitvami, ki bi bile v nasprotju z njenimi v Ustavi določenimi pristojnostmi. Hkrati so pomenili ponovno vzpostavitev klasičnih človekovih pravic ter uvedli politični pluralizem in tržno ekonomijo. (Zajc, 2001: 24). Še posebej pomemben je bil deveti amandma, ki je Slovencem dal pravico do samoodločbe, čeprav so politične stranke v Sloveniji trdile, da smo to pravico izrabili že z združitvijo v Jugoslavijo.

Obstoječe razmere so leta 1989, na slovenskih tleh, »rodile« dva pomembna prelomna dokumenta; Temeljno listino in Majniško deklaracijo.

---

² RTV Slovenija, dokumentarna oddaja (1999). »Bela krizantema«

Prva izraža stališče slovenske oblasti, ki je še pristajala na jugoslovansko državo, vendar s pogojem, da bo federativna in demokratična, druga pa izraža zahteve opozicijskih organizacij po suvereni slovenski državi z večstrankarskim sistemom ter njenem svobodnem odločanju o zunanjih povezavah v smislu konfederacije.

Drugi korak k utrditvi legitimnosti so bile prve demokratične, večstrankarske volitve aprila 1990, ki so pomenile dokončen prehod v politični pluralizem. Demokratična opozicija Slovenije (Demos) je dobila večino v Skupščini ter prevzela ključne skupščinske in vladne funkcije. Vloga Demosa je v obstoječih razmerah bila ključna: različne stranke je povezala v pomembni nalogi - osamosvojitvi Slovenije. Ko je ta skupni cilj bil dosežen, je koalicija razpadla.

Še istega leta je bil razpisan plebiscit (tretji vzvod k utrditvi legitimnosti), s katerim bi ugotovili voljo javnosti glede nastanka samostojne in neodvisne republike Slovenije. Skupščina je decembra 1990 sprejela zakon, ki je določal, da mora biti, v primeru pozitivnega izida, odločitev brezkompromisno sprejeta. Na volišču se je 23.12.1990 oglasilo 93,2% udeleženih upravičencev, kjer je 88,5% vseh upravičencev glasovalo za samostojnost. (Prunk, 1998: 182).

Februarja 1991 je Skupščina sprejela Resolucijo o sporazumni razvezi od SFRJ in jo maja istega leta obvestila, da bo najkasneje 26.06.1991 razglasila samostojnost. Brez dodatnih zapletov ni šlo, saj je slavo prekinila desetdnevna vojna, na katero je Slovenija bila pripravljena. Po slovenski zmagi nad enotami JLA je Slovenija bila za jugoslovanske centraliste politično izgubljena in strateško premalo zanimiva dežela, da bi se bilo zanjo splačalo potruditi.

Zadnji korak k legitimnosti sistema je bilo sprejetje prve slovenske demokratične ustave, dne 23.12.1991. Tako je tudi na pravni ravni bil dosežen prelom s prejšnjo ureditvijo. Maja 1992 je sledilo še zadnje dejanje osamosvojitve, ko je Slovenija bila sprejeta v OZN in s tem mednarodno priznana.

3.2. Varnostno-obveščevalni sistem v SFRJ

Stanje, ki je nastalo po okupaciji Jugoslavije, leta 1941, je narekovalo Komunistični partiji, ki se je pripravljala na oboroženo vstajo, da razvije kvalitetnejše obveščevalno delo. Po začetku vstaje je imelo za razvoj obveščevalne službe največji pomen posvetovanje v Stolicah, septembra 1941. Na podlagi sklepov, ki so jih sprejeli, je začela delovati obveščevalna organizacija na ozemlju celotne Jugoslavije. (Janžič, 2000: 20).

Prva varnostna in obveščevalna služba na ozemlju Slovenije je bila ustanovljena že avgusta 1941, se pravi še pred zasedanjem v Stolicah. Tako imenovano VOS Osvobodilne fronte je ustanovil CK KPS. (Purg, 2002:135).

Njeno delo naj bi bilo dvojno:

- poskušala je pridobiti podatke o namerah sovražnih vrhov in v skladu s tem pripraviti svoj načrt akcije
- zaščititi osvobodilno in revolucionarno gibanje.

Oktober 1941 je bila ustanovljena še ena varnostna služba, ki je delovala po polvojaškem principu, t.j. Narodna zaščita.

Leta 1943 je VOS dobil tudi posamezne pokrajinske izpostave.

Njegova usoda pa se je kmalu končala in sicer na prvem zasedanju SNOS-a v Črnomlju februarja 1944. Prvi dan zasedanja je SNOS odločil, da se VOS ukine z besedami, da narodni izdajalci vse bolj izgubljajo poslednje korenine med slovenskim narodom in da delo organizacije ni več potrebno.

Marca istega leta je SNOS izdal Odlok o snovanju osmih odsekov, med njimi, kot enega najpomembnejših, tudi Odsek za notranje zadeve, kamor je bila vključena Narodna zaščita in tudi večina kadrov bivše VOS. (Janžič, 2000: 23).

Odsek za notranje zadeve je bil razdeljen na tri sektorje, in sicer:

- na sektor za boj proti peti koloni,
- sektor za narodno zaščito,
- sektor za notranjo administracijo.

Sektor za boj proti peti koloni, ki se je (do ustanovitve OZNE) imenoval tudi Obveščevalni oddelek, je obsegal naloge državne varnosti in je nadaljeval delo VOS OF. Hkrati je tesno

sodeloval z obveščevalnim oddelkom pri Glavnem štabu narodnoosvobodilne vojske. To je pomenilo, da je bila vzpostavljena redna izmenjava in skupno dopolnjevanje vseh obveščevalnih informacij.

O začetkih dela obveščevalne službe v tujini govorimo že leta 1943, ko so v sosednjih državah ustanovili izpostave.

Maja 1944 je bil v Drvarju ustanovljen Oddelek za zaščito naroda (OZNA), kjer je po novem bila koncentrirana vsa obveščevalna in protiobveščevalna oz. varnostna dejavnost (prvič) na vsejugoslovanskem ozemlju. (Purg, 2002: 135)

V OZNA ni bil vključen le KOS v vojski. Delovala je po vojaških principih, saj je bil načelnik OZNE neposredno podrejen vrhovnemu komandantu. Že takrat lahko rečemo, da je OZNA kot obveščevalno-varnostna služba imela funkcijo politične policije.

Po razglasitvi SFRJ je bila OZNA locirana v Ministrstvu za obrambo in je imela svoje odseke.

OZNA pri Poverjeništvu za narodno obrambo je imela štiri odseke:

- prvi odsek je bil obveščevalni in je zbiral podatke o nasprotniku in organiziral obveščevalne centre v sovražnikovih ustanovah,
- drugi odsek je bil protiobveščevalni in je deloval na osvobojenih in neosvobojenih ozemljih,
- tretji odsek je bil protiobveščevalni, v vojski,
- četrti odsek pa je bil statistično-tehnični. (Anžič, 1997: 50).

Kasneje sta bila ustanovljena še dva odseka:

- odsek za boj proti tujim obveščevalnim službam
- kontraobveščevalna zaščita prometnih ustanov in objektov.

OZNA je zbirala poročila o okupatorjevih zločinih, njegovih sodelavcih in ena od pglavitnih nalog je bila priprava na prevzem oblasti ob osvoboditvi in na delo službe neposredno po tem. Vsi pripadniki OZNE so bili izključno borci in člani KP.

Avgusta 1944 je bil ustanovljen še KNOJ. Njegova naloga je bila predvsem zavarovanje zaledja NOV in vzdrževanje reda na osvobojenem ozemlju.

Istega leta kot KNOJ, je bila ustanovljena tudi VDV, ki se je na podlagi podatkov obveščevalnih služb bojevala proti sodelavcem okupatorja in je organizacijsko spadala pod KNOJ.

OZNA se je po osvoboditvi leta 1946 preimenovala v UDBO, ki je prav tako kot njen predhodnik igrala vlogo političnega policaja. Vsi bivši odseki OZNE razen tretjega odseka³, so se reorganizirali in prešli pod Sekretariat za notranje zadeve.

Naslednja večja reorganizacija obveščevalno-varnostnega sistema se je zgodila po četrtem plenumu Centralnega komiteja Zveze komunistov t.i. Brionskem plenumu (leta 1966).

Razlog za to je bil politične narave. UDBA je namreč prisluškovala (celo) vodji KP, Josipu Brozu Titu. Takrat je postalo jasno, da je potrebno sistem reorganizirati. Na tem zasedanju so sprejeli sklep, ki je s svojimi določili prispeval k zmanjšanju diskrecijskega odločanja v tej veji uprave in h krepitvi načela zakonitosti v upravi in tudi koncepciji o državni upravi kot službi družbe. (Purg, 2002: 136).

» Temeljni odlok četrtega plenuma govori o tem, da mora varnost demokratičnega samoupravnega sistema temeljiti na javnih institucijah, Služba državne varnosti pa mora biti organ za boj proti zunanji nevarnosti in razrednemu sovražniku. Ta odlok bi lahko bil skoraj idealen za naše razmere, če bi se varnostnim organom omejilo delovanje proti tako imenovanemu razrednemu sovražniku. To funkcijo bi morala prevzeti demokratična javnost.« (Leljak, 1989: 36).

Na tem plenumu je bilo tudi določeno, da je potrebno vzpostaviti nadzor nad delovanjem te službe. Tako je bila na tej osnovi, na podlagi Zakona o temeljih sistema državne varnosti (UL RS SFRJ, št.1/74) na ravni federacije ustanovljena posebna Komisija za nadzorstvo nad zakonitostjo dela SDV. (Purg, 2002: 73).

UDBA se je z republiškim Zakonom o notranjih zadevah, sprejetim eno leto po Brionskem plenumu, preimenovala v SDV. Ta Zakon (iz leta 1967) velja za prvi zakon o notranjih zadevah SRS. SDV je postala strokovna služba pri RSNZ.

---

³ Tretji odsek OZNE pa se je reorganiziral v KOS Jugoslovanske armade. Ta pa je skupaj z Vojaško obveščevalno službo spadala pod II. Upravo Generalštaba Jugoslovanske armade.

Zakon je določal, da so notranje zadeve opravljali Republiški sekretariat za notranje zadeve in upravni organi občine. S tem se je pokazala nekolikšna decentralizacija v upravljanju.

SDV pa je kljub reorganizaciji imel negativen sloves, kazalo se je celo sovražno stališče družbe do te službe.

»V obdobju 1966 -1970 je bila služba vrednostno čisto na tleh.« (Brejc, 1994: 30).

Kriva je bila njena vloga političnega policaja. Policijske in obveščevalne službe so bile instrument diktatorske politične oblasti s centrom v Beogradu.

Poskusi podružbljanja so se kazali v različnih obdobjih z vsakokratno novo organizacijo uprave in novim zakonom s tega področja.

Leta 1971 sprejeti Zakon o opravljanju notranjih zadev iz pristojnosti zveznih upravnih organov je poudarjal, da Zvezni sekretariat za notranje zadeve usklajuje delo SDV v republikah in pokrajinah.

Pomembna poskusa centralizacije upravljanja sta tudi Zvezni zakon o državni upravi leta 1978 in republiški leta 1979.

Nato se je položaj SDV-ja glede na pretekla leta začel izboljševati in dosegel vrhunec okrog leta 1979, na kar kaže podatek, da se število zaposlenih v tem organu povečalo⁴.

SDV je dobil nov Zakon o notranjih zadevah leta 1980 (UL SRS, št. 28/80), ki je napovedal večjo decentralizacijo v upravljanju. S tem zakonom je SDV postal samostojnejši, saj je bil le linijsko povezan z Zveznim sekretariatom v Beogradu. Točneje se je to pokazalo pri izvajanju nalog, kjer je bil povsem samostojen medtem ko je še vedno bil dolžan redno poročati centru v Beogradu o svojih nalogah. SDB je izvajal nadzor nad zakonitostjo dela teh služb, v posameznih primerih je dajal soglasje k nekaterim akcijam republiških služb, včasih pa tudi vodil določene akcije.

Po Zakonu o notranjih zadevah so bile del RSNZ tudi zadeve državne varnosti. Torej niso bile več »pri«, ampak »del« RSNZja.

---

⁴ Število zaposlenih v SDV je okrog leta 1979 znašalo skoraj 800 sistematiziranih delovnih mest. Kar je za približno polovico več kot v obdobju 1966-1970. (Brejc, 1994).

Za SDV in njeni predhodnici (OZNA, UDBA) velja, da so se ukvarjale predvsem s problematiko notranjega sovražnika, ki so jo najbolj aktivno izvajale v 70-ih, o čemer pričajo mnogi sodni procesi in politične diskreditacije⁵, še najbolj pa en sam dokument (Pravilnik za delo milice na področju varstva ustavne ureditve), ki ga je SDV izdala v letih 1985-1988. Leta 1988 je, zaradi političnega procesa proti četverici JBTZ⁶, ukvarjanje SDV na notranji problematiki začelo usihati, dokler ni bilo leta 1990, popolnoma ukinjeno. Hkrati je s tem bila ukinjena njena vloga političnega policaja.

Dejansko se je to videlo, ko služba ni več represivno ukrepala v primerih kaznivih dejanj ob t.i. verbalnem deliktu (133. člen kazenskega zakona SFRJ). Tudi v poročilu za zvezno centralo za leto 1989 ni bilo več poglavja o notranji problematiki.

Na splošno je bilo opaziti lojalnost SDV-ja republiškemu političnemu vodstvu, kar se je videlo med osamosvajanjem, ko se je skupaj z ostalimi policijskimi službami na območju Slovenije v konfliktu z Jugoslovansko armado lojalno postavila na stran legitimne in legalne slovenske oblasti.

Medtem lahko trdimo, da je Vojaška protiobveščevalna služba, ki je delovala kot zvezna služba, najbolj prizadevala za ohranjanje jugoslovanske integracije.

---

⁵ Gre za razne politične procese, kot je proces JBTZ, Nagodetov proces, Đilas afera, itd.

⁶ SDV je med svojo tajno akcijo iskanja »notranjega sovražnika« v podjetju Mikro Ada v pisarni Janeza Janše našla dokument, ki je veljal za strogo vojaško tajnost. Dokument so imeli v rokah tudi ostali trije obdolženci izdaje državne tajnosti, čeprav nihče od njih ni vedel za kakšne narave dokument gre. Proces JBTZ se je v nadaljevanju sprevrgel v uvodni takt ljudskega gibanja za demokracijo in osamosvojitve Slovenije. Vsaj tako ga je takrat videla obstoječa oblast.

3.2.1. Značilnosti varnostno-obveščevalne službe bivše SFRJ

Kot značilnosti varnostno-obveščevalnega sistema bivše SFRJ bi lahko po Purgu (2002: 136-137) izpostavili predvsem naslednje točke:

- Obveščevalna dejavnost je bila v bivši SFRJ porazdeljena med tri glavne resorje. Prva je bila UDBA, kamor so se reorganizirali vsi odseki razen protiobveščevalne službe v vojski (KOS), v okviru Zveznega sekretariata za notranje zadeve v Beogradu. Druga je bila, leta 1952 ustanovljena SID v okviru Zveznega sekretariata za zunanje zadeve in je pridobivala zunanjepolitične informacije. V tretjem resorju, ki je bil za vojaško-obrambne zadeve in ga je izvajala II. uprava Generalštaba, je delovala KOS (kasneje leta 1956 preimenovana v VS JA) in Vojaška obveščevalna služba.
- Slovenska SDV je bila z zakonodajo vezana na zvezno službo, ki je usklajevala delo na območju celotne Jugoslavije.
- Obstajala je tajna zakonodaja, ki je predpisovala uporabo posebnih operativnih metod in sredstev. SDV je lahko opravljala tajne hišne preiskave, prisluškovala, izsiljevala s sodelovanjem in verjetno posredno opravljala celo nekatere »umazane posle«. Ob sojenju »četverici« je posebna skupščinska komisija leta 1989 ugotovila, da je v Sloveniji obstajal »paralelni pravni sistem«, saj je bilo delo in metode Službe državne varnosti regulirano z zakonodajo, ki je bila objavljena v tajnem jugoslovanskem uradnem listu.

Poleg SDV je tudi Policija (tedanja Milica) imela zelo veliko moč, ki je prav tako temeljila na tajni zakonodaji. Cela vrsta njenih pooblastil ni bila nikoli v celoti znana javnosti, zato posamezniki niso mogli uveljavljati pravic, če so bile kršene.

» Edino in najvažnejše načelo delovanja službe je, da delujejo tajno in da širša javnost nikoli ne zve za njihovo dejavnost ali celo za obstoj. Malokdo je vedel za organe varnosti JLA do pomladi 1988 (proces JBTZ), še manj da jim je predsedstvo SFRJ omogočilo delovanje tudi zunaj ograj vojašnic in ustanov JLA.«

Delo obveščevalnih služb je bilo predvsem usmerjeno k iskanju »notranjega sovražnika« oz. nasprotnika obstoječega komunističnega režima (med katere so spadali nacionalisti, separatisti, klerikalci ipd.).

Politični in varnostni sistem bivše SFRJ je temeljil na priznavanju vodilne vloge ene politične stranke, t.j. Komunistične partije. Glavna značilnost enopartijskih sistemov na

področju varstva je, da si zgradijo močno totalitarno varnostno službo s širokimi pooblastili. Varnostne in obveščevalne službe so imele pomembno vlogo zlasti, ko je ugled Zvezi komunistov začel padati in je ta poskušala svoj monopol obdržati. Oprla se je lahko le na represijo, zlasti na Policijo (Milico) in SDV, ki sta bili Partiji močno zavezani. Da to res drži, kaže podatek iz leta 1988 (Anžič, 1997: 59), kjer navaja podatek za Milico na ozemlju Slovenije in pravi, da je bilo od vseh uniformiranih delavcev kar 82,48% članov ZKJ.

3.3. Vojaška varnostno-obveščevalna služba v času SFRJ

V ZSLO je bil eden izmed sektorjev tudi Sektor za varnostne zadeve - oznaka 9 ali krajše kar Sektor 9, ki je sodeloval predvsem z obveščevalnim delom GŠ JLA, z SDB in ZSNZ ter na splošno koordiniral delo kompletne varnostne službe na zveznem nivoju kot tudi na posameznih republiških nivojih.

Delil se je na tri oddelke:

- varnostni
- protiobveščevalni
- tehnični.

Naloge sektorja 9 so bile naslednje:

- protiobveščevalna zaščita RSLO, oseb in objektov ter vseh organov v njegovi vertikalni strukturi (občinski upravni organi za LO);
- varnostno preverjanje proslincev za zaposlitev, (po potrebi) preverjanje že zaposlenih v strukturah za LO;
- preverjanje nabornikov za elitne enote JLA (vojaška policija, diverzanti, padalci, gardisti, vezisti, itd.). (Lovšin, 2001: 26).

Kot je razvidno, je sektor 9 opravljal protiobveščevalne in varnostne naloge, medtem, ko obveščevalna dejavnost sploh ni omenjena. Ravno zaradi pretežno protiobveščevalne dejavnosti, se je večkrat zamenjevalo njeno ime kar z izrazom protiobveščevalna služba (KOS).

Leta 1987/88 je prišlo do reorganizacije JLA. Ukinile so se divizije in se oblikovali korpusi. V Sloveniji so leta 1991 iz 9. armade nastali trije korpusi varnostnih služb:

- 14. korpus s poveljstvom v Ljubljani
- 31. korpus s poveljstvom v Mariboru
- 13. korpus s poveljstvom na Reki. (Lovšin, 2001: 29).

Prejšnji varnostni oddelek iz sestave 9. armade, se je, kadrovsko zmanjššan, vključil v 14. korpus. V tem korpusu ostane tudi prejšnji protiobveščevalni oddelek 9. armade. Ta dva oddelka je po novem vodil načelnik Varnostne službe. V ostalih dveh korpusih, mariborskem in reškem, je struktura ostala enaka, vendar slabše kadrovske zastopane.

»Z zaostritvijo situacije med sektorjem 9 in VS JLA ter splošnim stanjem v Sloveniji in Jugoslaviji, izvajanje protiobveščevalnih in varnostnih nalog ni bilo dovolj. Jeseni 1990 se je pričelo izvajati tudi obveščevalno pridobivanje podatkov, predvsem o stanju, razmerah in nameni JLA ter VS JLA. Leto 1990 štejemo za prelomno leto, saj je to čas, ko je začela nastajati sodobna vojaška obveščevalna služba. Iz sektorja 9 in kasnejšega korpusa 14, je nastala 6. uprava, ki je v času osamosvajanja delovala predvsem proti takratnim poveljstvom JLA. (Črnčec, 2003: 7).

3.4. Vojaška varnostno-obveščevalna služba po razpadu SFRJ

Ker se je spremenilo politično okolje so se spremenile tudi varnostne razmere, kjer je država oznanila, da potrebujemo službo, ki bi sistematično zbirala in analizirala podatke s obrambnega področja.

To se je moralo zgoditi, saj vloga varnostnih služb kot je bila do sedaj ni mogla več obstojati, ker bi delovala konfliktno z novo strukturo politične ureditve.

Šesta uprava, ki je delovala od leta 1990 se je leta 1992 z odlokom vlade⁷ preimenovala v VOMO.

Vendar šele leta 1994, s sprejetjem Zakona o obrambi (UL RS, št. 82/94), se je znotraj Ministrstva za obrambo organizirala Obveščevalna varnostna služba. Ta je opravljala strokovne obveščevalne, varnostne in protiobveščevalne naloge pri čemer je lahko

uporabljala posebne operativne metode in sredstva na način in po postopku, ki ju določa zakon za SOVO in Kriminalistično službo pri Ministrstvu za notranje zadeve.

Leta 1999 je bil sprejet še zadnji akt, ki je zaokrožil obveščevalno-varnostni sistem na področju obrambe, v smiselno celoto. Gre za Uredbo o obveščevalno-varnostni službi Ministrstva za obrambo⁸, ki je podrobneje uredila delovno področje obveščevalne službe na področju obrambe.

»Pri izvajanju svojih nalog OVS MO izven struktur MORS sodeluje predvsem s policijo in SOVO ter znotraj SV z vojaško policijo (usmerja) in organom J-2 Generalštaba SV.« (Črnčec, 2003: 8).

3.5. Civilna obveščevalno-varnostna služba v obdobju 1990-1993

3.5.1. Neformalna faza prestrukturiranja SDV

SDV s svojo vlogo političnega policajca ni bila najbolj primerna služba, ki bi izpeljala osamosvojitvene procese, saj je na pragu osamosvojitve delovala konfuzno, organizacijsko popolnoma šibka, ni se bila sposobna kakovostno odzivati na vplive iz okolja.

Konec leta 1989 na slovenskih tleh niso več izvajali ukrepov s področja notranje problematike.

Leto 1990 je bilo tisto leto, ko so začele nastajati teze Zakona o notranjih zadevah, ki bi dodobra preoblikoval službo. Je tudi čas, ko je bila izpeljana (neformalna) faza preoblikovanja obveščevalne službe. Neformalna zato, ker je začela delovati nova organizacijska shema SDV-ja še pred sprejetjem novele zakona o notranjih zadevah v skupščini.

Ta faza je trajala od marca 1990 do marca 1991.

---

⁷ Odlok o varnostnem organu Ministrstva za obrambo in vojaški policiji, UL RS, št. 49/92.

⁸ Uredba o obveščevalno-varnostni službi Ministrstva za obrambo, UL RS, št. 63/99.

Pomembno za to fazo je, da je izid plebiscita o samostojnosti Slovenije odločal smer poteka reorganiziranja službe. Izid plebiscita je namreč pokazal, da smo Slovenci za samostojnost, kar je hkrati pomenilo, da je bil politični nasprotnik v tistem času jasen. Primarni cilj SDV-ja je bil ustvariti službo sposobno za obveščevalni spopad s SDB in varnostno službo JLA.

Faza je stekla hitro, saj je služba napovedala politične spremembe in je zato bila potrebna intenzivna priprava na spopad z JLA.

Tako se je obveščevalna dejavnost združila z protiobveščevalno v en sektor, čeprav v razvitih državah te dejavnosti nista združeni skupaj. Dejstvo je, da je protiobveščevalno delo bilo dobro organizirano in z združitvijo so pospešili tudi pretok informacij, kar je v tedanjih razmerah bilo ključno. (Brejc, 1994: 66-67).

SDV je bila reorganizirana, pripravljena na spopad, konec marca 1991, ko je bila ustanovljena posebna koordinacijska skupina, ki je vodila obrambne priprave Slovenije. SDV je tako šele v svojem zadnjem letu obstoja postala pomemben člen obrambnega sistema Slovenije.

3.5.2. Prva faza prestrukturiranja VIS

Deset dni pred razglasitvijo samostojnosti⁹ je bil sprejet Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah¹⁰ in stekla je prva, formalna faza prestrukturiranja službe.

Novi zakon je določene zadeve državne varnosti, kot so varovanje ustavne ureditve pred nasilnim rušenjem, pred delovanjem tujih obveščevalnih služb ter terorističnih skupin, ki so bile del ZSNZ-ja, prenesel na obveščevalno službo.

Podrobneje je opredelil zadeve državne varnosti, področje dela obveščevalne službe, posebne operativne metode in sredstva, ki jih lahko uporablja, določil je vlogo sodišča glede uporabe posebnih metod in sredstev ter opredelil področje evidenc te službe.

---

⁹ 16. maja 1991

¹⁰ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah, UL RS, št. 119/91.

Opređeljena je bila tudi dolžnost poročanja o delu službe ter opredeljene zbirke osebnih podatkov, ki jih služba vodi.

Zaradi vseh teh organizacijskih sprememb je Obveščevalna služba potrebovala novo ime; SDV se je tako preimenovala v VIS.

VIS je po novem bil razdeljen na dva dela, v vsakem pa so bili trije sektorji. (Brejc, 1994: 262).

Prvi, operativni del je vključeval obveščevalno in protiobveščevalno dejavnost ter detekcijo¹¹.

Drugi pomemben del – logistika, je bil podporni del operativnemu. Sestavljali so ga naslednji trije sektorji:

- sektor z analitsko in dokumentacijsko dejavnostjo
- sektor z operativno tehniko
- sektor z organizacijo, kadri ter razvojem.

Usmerjenost dela VIS-a je bila trojna:

- protiobveščevalna
- protiteroristična
- obveščevalna.
-

Služba je imela še štiri operativna območja t.i. organizacijske enote na terenu.

Takšna sistemska ureditev nam torej kaže, da je civilna obveščevalna služba že bila na poti sodobne, mednarodno primerljive, strokovne službe.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah je bil prvi, ki je med drugim podrobneje določil delovno področje službe.

---

¹¹ Detekcija je bila leta 1990 ustanovljena za tedanje politične razmere. Ukvarjala se je z začetno zaznavo pojavov, ki bi lahko pomenili nevarnost za našo državo (npr. da bi obstajal sum nezakonitega delovanja proti ustavnim temeljem slovenske države), za njene gospodarske temelje (npr. sum nezakonitega delovanja o nezakonitem delovanju tujcev) in državljanje Slovenije (npr. sum kršenja temeljnih pravic). Detekcija je na prvi pogled spominjala na dejavnost »notranje problematike«, čeprav je ni nikoli zanimala politična aktivnost posameznikov ali skupnosti.

Tako so bile zadeve, s katerimi se je ukvarjal VIS, naslednje:

- varovanje ustavne ureditve pred nasilnim rušenjem
- zaščita pred delovanjem tujih obveščevalnih služb ter terorističnih skupin in organizacij
- zbiranje podatkov in informacij, pomembnih za varnost in obrambo države.

Tudi posebne metode in sredstva so bile prvič z zakonom natančno določene. Te so bile tri:

- tajno sodelovanje, opazovanje in odkup predmetov
- protiposlušni pregled in tehnična zaščita objektov
- kontrola telefona in drugih komunikacijskih sredstev in občil, kontrola pisem in drugih pošilk.

Za prvi dve postavki je bilo potrebno pisno dovoljenje ministra za notranje zadeve¹², za zadnjo, tretjo postavko pa le pod pogojem, če to dovoli sodišče. Človekove pravice so tako bile mnogo bolje zavarovane.

Kot osnovno nalogo VIS-a je Zakon opredelil zbiranje, dokumentiranje in analiziranje informacij o načrtih in delovanju tujih držav kot tudi o pripravah in izvrševanju terorističnih dejanj organizacij znotraj države. VIS je s svojo dejavnostjo tako omogočal ministru za notranje zadeve, da pravočasno sprejme oziroma predlaga potrebne ukrepe zoper nevarnosti, ki ogrožajo varnost in obstoj države.

Z Zakonom je bilo torej določeno, da je VIS opravil raziskavo, o rezultatih pa je obvestil Kriminalistično službo ali Policijo.

Prvič je Zakon tudi določil, da Obveščevalno-varnostna služba zbira informacije o načrtih in delovanju tujih držav tudi na gospodarskem področju v smislu možnosti škodovanja gospodarskim interesom države.

Z zakonom pa je določen tudi formalni konec delovanja na področju notranje problematike.

---

¹² Z zakonom o Vladi, UL RS, št. 4/93 se določilo spremeni in sicer, da je bilo namesto pisnega dovoljenja ministra za notranje zadeve, bilo potrebno pisno dovoljenje predstojnika VIS.

Ob tem se mi poraja vprašanje zakaj niso bila uslužbencem VIS-a odvzeta policijska pooblastila, čeprav je bilo več kot očitno, da jih večina operativcev ni več potrebovala.

Proces preoblikovanja celotnega sistema varnostnih in obveščevalnih služb pa kljub vsemu ni potekal gladko. Ovire pri preoblikovanju so izhajale zlasti iz miselnih vzorcev, temelječih na preteklosti (o zveličavnosti teh služb). Kriva je bila tudi prepočasna priprava in usklajevanje zakonov s tega področja.

SDV se je držal pečat iz preteklosti, ki se ga zlepa ni mogla znebiti po osamosvojitvi.

» V slovenski politiki pa je bil močno prisoten občutek, da SDV še vedno ohranja močne neformalne zveze z nekdanjimi odredbodajalci.« (Brejc, 1994: 23).

Že tako slabim časom za VIS se je priključil še finančni problem. Denar, ki ga je namenjala država iz proračuna se je namreč drastično zmanjšal, veliko avtomobilov, računalnikov in druge opreme, ki so jo imeli na razpolago vsa ta leta, je prevzel Republiški sekretariat za notranje zadeve (po letu 1993 z preoblikovanjem v SOVO se je celotna oprema SDV-ja razdelila približno na polovico s Policijo). Stalno je obstajal strah, da se jim bodo odvzela tudi t.i. policijska pooblastila in orožje. Tudi dostop do informacij v podatkovnih zbirkah RSNZ ni bil več neomejen.

Opazne so bile tudi kadrovske spremembe. Značilne so večkratne zamenjave na vodilnih položajih in operativnih mestih. Zmanjšalo se je število delavcev, predvsem kadrov z visoko in višjo izobrazbo. (Brejc, 1994: 31). Brejc navaja podatke iz leta 1991, ki kažejo, da je teh kadrov največ primanjkovalo v nasprotju s številom delavcev s srednjo izobrazbo, ki jih je bilo preveč. Glede kadrovske razporeditve je število zaposlenih v operativi bilo v izraziti manjšini glede na administrativni del. Druga slabost sistema je bila, da je veliko uslužbencev (približno ena tretjina vseh) imelo nekakšen vodilen položaj, čeprav morda sploh niso imeli svojih podrejenih.

Obveščevalno-varnostne službe so potrebovale tudi nova pravna določila glede strateških usmeritev, vrst posebnih operativnih metod in sredstev dela, pooblastil in prioritet ter splošnih pravnih določil glede odnosa teh služb do ostalih državnih in nedržavnih organov. Zakon, ki bi določal izključno delovno področje VIS-a je bil tako nujno potreben, a ga ni bilo vse do leta 1999¹³.

3.5.3. Druga faza prestrukturiranja VIS

Z odhodom JLA iz Slovenije se je vloga VIS-a spremenila. V letih 1990-1991 je bila usmerjena pretežno k Jugoslovanski armadi in njeni varnostni službi, zato njena reorganizacija ni mogla v celoti steči. Ta čas je prišel leta 1992, ko je VIS začela iskati nov organizacijski model. Posnemanje katerega od evropskih modelov ni prišel v poštev, saj kot je rekel takratni predstojnik VIS-a dr. Brejc, je Slovenija majhna država, ki bi si težko privoščila razvejano obveščevalno-varnostno dejavnost kot je bil takratni trend v drugih evropskih državah¹⁴.

Zadevo je obrazložil na sledeč način (Brejc, 1994:171):

Ne gre le za visoke stroške, gre tudi za to, da majhne države ne morejo imeti globalnih ciljev, zato je njihov gravitacijski krog omejen. Potrebam Slovenije povsem zadostuje ena civilna služba, ki izvaja obveščevalno, protiobveščevalno in protiteroristično dejavnost, poleg nje pa še posebna služba v okviru ministrstva za obrambo, vendar vsebinsko omejena le na vojaško (obrambni) kompleks.

Nova sistematizacija je bila opravljena maja 1992.

Ponašala se je z ustanovitvijo tretjega (poleg obveščevalnega in protiobveščevalnega) sektorja za protiteroristično dejavnost. Verjetno še najbolj očitna razlika od prve faze pa je bila, da je sistem deloval bolj decentralizirano.

Število vodilnih položajev delavcev se je zmanjšalo, povečal pa se je razpon kontrole. To pomeni, da tisti, ki so v prvotni fazi samo posredovali informacije svojim podrejenim, so po drugi fazi prestrukturiranja, sodelovali pri soustvarjanju in izvajanju nalog.

Izvajalci nalog so tako postali bolj samostojni pri svojem delu in hkrati tudi bolj odgovorni za to kar so delali.

---

¹³ Sprejet je bil Zakon o SOVI, UL RS, št. 23/99.

¹⁴ Npr. Italija, Avstrija, Madžarska, Nemčija, Velika Britanija.

Po končanem prestrukturiranju je bila VIS organizacijsko manj hierarhična kot v prvi fazi (v obliki položne piramide). Naloge in pristojnosti pa so ostale nespremenjene in v skladu z zakonom o notranjih zadevah.

3.6. Sodoben obveščevalno-varnostni sistem Republike Slovenije

Obveščevalno-varnostni sistem deluje v okviru varnostnega sistema Republike Slovenije kot podsistem. Delimo ga na vodstveno in izvršno strukturo.

Vodstveno strukturo varnostnega sistema sestavljajo državni organi: Državni zbor RS s svojimi stalnimi in občasnimi delovnimi telesi in Vlada RS z delovnimi, svetovalnimi in usklajevalnimi organi, zlasti s Svetom za nacionalno varnost. Ti organi skladno z zakonskimi določili in pristojnostmi, ki jih imajo, opredeljujejo nacionalno varnost, nacionalno varnostno politiko, obveščevalno in varnostno politiko ter usmerjajo in nadzirajo aktivnosti obveščevalnih in varnostnih služb.

Izvršno strukturo varnostnega sistema pa sestavljajo obveščevalne in varnostne službe Republike Slovenije:

- (civilna) Slovenska obveščevalno- varnostna agencija (SOVA)
- (vojaška) Obveščevalno varnostna služba Ministrstva za obrambo (OVS MO RS)
- Kriminalistična služba v sestavi Ministrstva za notranje zadeve. (Purg, 2002: 149-156).

K obveščevalno-varnostni skupnosti v slovenskem prostoru nekako prištevamo tudi Službo za analiziranje in planiranje, ki je bila ustanovljena pri Ministrstvu za zunanje zadeve. Njena naloga je zbiranje in analiziranje podatkov in informacij, ki so pomembni za usmerjanje dejavnosti diplomatsko-konzularnih predstavništev Republike Slovenije v tujini in za uspešno razvijanje političnih, gospodarskih in drugih odnosov s tujino. Ta služba hkrati skrbi za tekoče informiranje državnih organov o pomembnih mednarodnih zadevah. Čeprav glede na področje dela spominja na obveščevalno službo, jo kot tako ne

označujemo, saj pri svojem delu ne uporablja posebnih metod in sredstev, temveč potrebne podatke zbira le na legalen način.

Medtem ko velja za vse našete organizacije v izvršni strukturi obveščevalno-varnostnega sistema, da te pristojnosti imajo.

Ob tem naj še opomnim na razliko med Službo za analiziranje in planiranje in Službo za analiziranje in dokumentiranje, ki je obstajala v bivši SFRJ znotraj Sekretariata za zunanje zadeve, saj so bile vsebina in metode dela povsem drugačne. Slednja je bila obveščevalna in protiobveščevalna služba hkrati.

3.6.1. Slovenska obveščevalno-varnostna agencija - SOVA

Pomemben mejnik za slovensko civilno obveščevalno službo je leto 1993 zaradi sprejetja Zakona o vladi¹⁵. Takrat je VIS, ki se je preimenoval v SOVO postal samostojna služba v okviru Vlade RS z neposredno podrejenostjo njenemu predsedniku. Direktorja SOVE in njegovega namestnika imenuje Vlada. Direktor SOVE je član SNAV, hkrati tudi vodi Sekretariat SNAV-a.

Prednost tega, da SOVA ni več sestavni del Ministrstva za notranje zadeve je, da ima Vlada več možnosti, da izvaja neposreden strokovni nadzor. Hkrati postane sodelovanje z drugimi vladnimi resorji bolj neposredno, odpravljen je tudi prevladujoč vpliv enega resorja. Zmanjša se možnost neposrednega strankarskega vplivanja. In navsezadnje se služba statusno dvigne. Predsednik vlade okrepi svojo funkcijo na obveščevalno-varnostnem področju, saj postane neposreden naročnik in usmerjevalec nalog.

Agencija usmerja svoje aktivnosti v skladu z zahtevami njenih uporabnikov. Po zakonu o Sovi nastopa kot neposredni usmerjevalec in uporabnik predsednik vlade. Posredni usmerjevalec SOVE je Državni zbor. Ta tudi določi nacionalni program na osnovi katerega deluje SOVA, s prednostnimi nalogami, ki jih določi vlada. Posredni uporabniki pa so tisti akterji države, ki jih na kakršen koli način informacije zadevajo oz. kadar gre za zadeve iz njihove pristojnosti.

---

¹⁵ Zakon o vladi, UL RS, št. 4/93.

To pa so predsednik republike, predsednik državnega zbora in pristojni ministri. Tako je pristojnim državnim organom omogočeno pravočasno sprejemanje oz. predlaganje ukrepov proti nevarnostim, ki ogrožajo nacionalno varnost in obstoj države. Uporabnik podatkov, ki jih izdela Agencija je tudi Svet za nacionalno varnost.

Procesi dejavnosti Agencije potekajo v petih fazah¹⁶ t.i. obveščevalnega ciklusa.

Osnovna dejavnost pridobivanja podatkov se je v prejšnjem režimu izvajala v večjem delu z metodo tajnega sodelovanja z delom na terenu oz. na t.i. operativen način. Danes pa velja, da se obveščevalno-varnostne službe v vedno večjem obsegu poslužujejo uporabe javno dostopnih podatkov. (Šaponja, 1994: 291).

Zakon o Sovi¹⁷ iz leta 1999 določa, da Agencija pridobiva in vrednoti podatke ter posreduje informacije na treh področjih delovanja:

- na *obveščevalnem področju* je temeljna naloga povezana s pridobivanjem podatkov iz tujine, ki so pomembni za zagotavljanje varnostnih, političnih in gospodarskih interesov države.
- na *protiobveščevalnem področju* pridobiva, vrednoti in posreduje informacije o organizacijah, skupinah in osebah, ki s svojo dejavnostjo iz tujine ali v povezavi s tujino ogrožajo ali bi lahko ogrozile nacionalno varnost države in njeno ustavno ureditev.
- *varnostno dejavnost* Agencija izvaja s sodelovanjem s pristojnimi državnimi organi in službami pri varnostnem preverjanju ter posredovanju podatkov, pomembnih za varnost določenih oseb, delovnih mest, organov, objektov in okolišev.

Če Agencija pridobiva podatke na tajen način s posebnimi metodami in sredstvi potrebuje pisno odredbo predstojnika Agencije.

---

¹⁶ Te faze so: načrtovanje obveščevalne dejavnosti, zbiranje podatkov, analiziranje podatkov, ovrednotenje in posredovanje končnih produktov uporabniku. (Šaponja, 1999: 69).

¹⁷ Zakon o SOVI, UL RS, št. 23/99.

To velja za naslednje tri metode:

- spremljanje mednarodnih sistemov zvez
- tajni nakup dokumentov in predmetov
- tajno opazovanje in sledenje na odprtih ali javnih prostorih z uporabo tehničnih sredstev za dokumentiranje.

V primeru kontrole pisem in drugih pošilk ter za metodo nadzorovanja in snemanja telekomunikacij v Sloveniji pa še odredbo, ki jo izda sodnik Okrožnega sodišča, na čigar območju je sedež Agencije.

S svojimi ugotovitvami SOVA seznanja predsednika vlade, po potrebi pa še predsednika republike, predsednika državnega zbora in ministre.

V zadnjem času SOVA vse več deluje v smislu mednarodnih povezav. Teme kot so mednarodni organizirani kriminal in terorizem, namreč zahtevajo od obveščevalnih služb, da se zaradi skupnih interesov svojih držav, medsebojno povezujejo. Sodelovanje s tujimi obveščevalnimi in varnostnimi službami predstavlja dodatno zaščito pri zagotavljanju nacionalne varnosti.

Skladno z določili Zakona o Sovi, direktor Agencije odloča, v katerih primerih bo Agencija za opravljanje svojih nalog sodelovala oz. izmenjavala podatke s tujimi obveščevalnimi in varnostnimi službami.

Izmenjava informacij in ocen obsega:

- opozarjanje na razvoj potencialnih novih kriznih žarišč
- izmenjavo podatkov, potrebnih za boj proti dolgoročnim grožnjam, kot so izdelava kemičnih, bioloških in drugih orožij za množično ubijanje
- tesno sodelovanje pri boju proti grožnjam terorizma, trgovanja s mamili in drugim pojavnim oblikam organiziranega kriminala
- povečevanje ekonomske varnosti z odkrivanjem nedovoljenih postopkov v mednarodni trgovini
- preprečevanje poskusov spodkopavanja gospodarskih temeljev držav in njihovih valut
- povečevanje učinkovitosti in varnosti predstavnikov Slovenije v tujini, ki sodelujejo z zavezniki v mednarodnih mirovnih operacijah. (SOVA, 2000: 18).

Slovenska obveščevalno-varnostna agencija si še najbolj prizadeva, da bi razvila tesne stike s službami držav članic Evropske Unije in Nata. Tako v praksi skrbi za pospešeno vključevanje Slovenije, kar je njen strateški načrt za obdobje 2003-2009.

3.6.2. Obveščevalno-varnostna služba – OVS

Vojaška obveščevalno varnostna služba je organizacijska enota Ministrstva za obrambo RS in ima svoje izpostave v vojaških teritorialnih poveljstvih ter v enotah Slovenske vojske. Njeno dejavnost določata Zakon o Obrambi¹⁸ ter Uredba o obveščevalno varnostni službi Ministrstva za obrambo¹⁹.

OVS opravlja, v skladu z Zakonom, strokovne obveščevalne, protiobveščevalne in varnostne naloge na obrambnem področju. Namen in cilj ima v odvrčanju in preprečevanju napada na državo, obrambi neodvisnosti države.

Uredba vsako dejavnost OVS posebej navaja.

OVS opravlja strokovne *obveščevalne* naloge na področju obrambe države, ki obsegajo zbiranje, dokumentiranje in analiziranje informacij in podatkov o tujini, zlasti:

- ugotavljanje vojaške moči, načrtov, stanja in aktivnosti oboroženih sil drugih držav, ki bi lahko ogrozile zunanjo varnost države;
- odkrivanje načrtov, dejavnosti in aktivnosti oboroženih sil drugih držav, ki predstavljajo zunanje ogrožanje varnosti države;
- ugotavljanje in ocenjevanje vojaških in politično varnostnih razmer ter vojaških zmogljivosti v drugih državah, ki so posebnega pomena za varnost države;
- zbiranje in ocenjevanje podatkov o dejavnostih v drugih državah, ki ogrožajo ali so posebnega pomena za obrambo države;

---

¹⁸ Zakon o obrambi, UL RS, št. 82/94.

¹⁹ Uredba o obveščevalno varnostni službi Ministrstva za obrambo, UL RS, št. 63/99.

- zbiranje in ocenjevanje podatkov o razmerah na območjih, kjer bodo med izvrševanjem obveznosti prevzetih v mednarodnih organizacijah, delovali tudi pripadniki Slovenske vojske
- posredovanje obveščevalnih podatkov in ocen Generalštabu Slovenske vojske in njemu podrejenih poveljstev;
- izmenjava obveščevalnih informacij z drugimi podobnimi službami v skladu z mednarodnimi sporazumi in akti;

Prav tako opravlja strokovne *protiobveščevalne* naloge na področju obrambe države, ki obsegajo:

- odkrivanje, preiskovanje in preprečevanje dejavnosti drugih držav, obveščevalnih služb, vojaških organizacij ter drugih organov in organizacij, ki ogrožajo obrambne interese države, Slovensko vojsko ali Ministrstvo za obrambo;
- odkrivanje, preiskovanje in preprečevanje ogrožanja varnosti določenih oseb, delovnih mest, objektov in okolij vključno z objekti oziroma prostori Slovenske vojske, ki jih Ministrstvo za obrambo ali Slovenska vojska uporablja izven države, poveljstev, enot in zavodov, podatkov o razvoju ali proizvodnji določenega vojaškega orožja ali določene vojaške opreme;
- usklajevanje in koordinacijo protiobveščevalnih dejavnosti, ukrepov in aktivnosti z varnostnimi ter obveščevalnimi nalogami, ki jih služba opravlja v Slovenski vojski, Ministrstvu ter pri varovanju podatkov v obrambnem sistemu.

Nato so tukaj še *varnostne* naloge, ki jih služba opravlja na področju obrambe in sestoji iz štabno varnostnih nalog, varnostnega preverjanja oseb ter drugih varnostnih nalog, kot so preprečevanje, odkrivanje in preiskovanje kaznivih dejanj, ki jih služba opravlja v Ministrstvu za obrambo in Slovenski vojski.

Zakon o obrambi navaja, da pri strokovnih obveščevalnih, protiobveščevalnih in varnostnih nalogah sodeluje tudi Vojaška policija. Njeno delo ob tem strokovno usmerja OVS. Poleg Vojaške policije OVS pri svojem delu najpogosteje sodeluje s Slovensko vojsko in Ministrstvom za notranje zadeve in SOVO. Omenjene službe med sabo, na osnovi določenih predpisov in v skladu z Zakonom o tajnih podatkih (UL RS, št. 87/01) izmenjujejo določene podatke.

Vse zbrane podatke, ki jih OVS na tak ali drugačen način pridobi, so podlaga za izdelavo analitičnih in operativnih ocen, izdelavo načrtov uporabe vojske in drugih obrambnih priprav, opravljanje štabno varnostnih nalog v vojski ter načrtovanje in izvajanje obrambnih ukrepov.

S pomembnejšimi ugotovitvami OVS, kot prvo, seznanja ministra za obrambo, ki tudi določi njene težiščne naloge, pogosta uporabnika pa sta še predsednik vlade in predsednika republike.

Naloge, ki jih opravlja OVS pa morajo biti v skladu z usmeritvami Sveta za nacionalno varnost in pristojnega delovnega telesa državnega zbora t.i. Odbora za obrambo. Odbor za obrambo je pravzaprav glavni neposredni usmerjevalec dejavnosti OVS, saj določa strateške smeri delovanja te službe. Državni zbor pa tudi posredno usmerja dejavnosti, saj je zadolžen za vodenje in nadziranje celotne obrambne politike.

Kar se tiče pooblastil pooblaščenih delavcev OVS je Zakon uredil podobno kot pred njim Odlok o varnostnem organu Ministrstva za obrambo in Vojaški policiji²⁰.

Zakon o obrambi določa, da imajo pooblašчени delavci službe pravico in pooblastilo uporabljati posebne operativne metode in sredstva na način, kot ju določa Zakon za SOVO in Kriminalistično službo Ministrstva za notranje zadeve.

3.6.3. Kriminalistična služba v sestavi Ministrstva za notranje zadeve

Kriminalistična služba je varnostna služba, ki pri svojem delu uporablja posebne operativne metode in sredstva dela, kar jo približuje obveščevalnim službam.

Po določilih Zakona o kazenskem postopku²¹ lahko zoper osebo, za katero obstajajo razlogi za sum, da je z eno ali več osebami sodelovala pri izvršitvi kaznivih dejanj, preiskovalni sodnik odredi, s pisno odredbo (izvršujejo pa organi za notranje zadeve),

---

²⁰ Odlok o varnostnem organu Ministrstva za obrambo in vojaški policiji, UL RS, št. 49/92.

²¹ Zakon o kazenskem postopku, UL RS, št. 63/94.

naslednje ukrepe:

- nadzorstvo in snemanje telefonskih pogovorov in drugih oblik komuniciranja s tehničnimi sredstvi;
- tajno policijsko sodelovanje, tajno opazovanje in sledenje ter slikovno snemanje;
- navidezni odkup predmetov;
- navidezno podkupovanje;
- prisluškovanje v prostorih s tehničnimi napravami;
- dostop do računalniškega sistema banke ali druge pravne osebe, ki opravlja finančno ali drugo gospodarsko dejavnost.

Prva, druga in peta točka se lahko odredijo za kazniva dejanja zoper varnost RS in njeno ustavno ureditev in za kazniva dejanja zoper človečnost in mednarodno pravo.

Zakon o policiji²² določa, da v primeru, da obstajajo razlogi za sum, da je oseba izvršila kaznivo dejanje, lahko v primeru, da ne morejo drugače odkriti, preprečiti ali dokazati, lahko policisti uporabijo naslednje ukrepe:

- tajno opazovanje in sledenje z uporabo tehničnih sredstev za dokumentiranje
- tajno policijsko sodelovanje
- tajno policijsko delovanje
- prirejene listine in identifikacijske oznake.

Omenjene ukrepe razen slednjega odobri generalni direktor Policije oz. njegov namestnik. V primeru uporabe prirejenih listin ali identifikacijskih oznak pa je potrebno pisno dovoljenje pristojnega državnega tožilca.

3.6.4. Svet za nacionalno varnost – SNAV

Ustanovitev Sveta za nacionalno varnost, ki bi imel funkcijo usklajevalnega in posvetovalnega organa Vlade RS, je predvidevala že Resolucija o izhodiščih zasnove

---

²² Zakon o policiji, UL RS, št. 49/98.

nacionalne varnosti RS²³. Do ustanovitve SNAV-a v pravnem smislu pa je dejansko prišlo šele leta 1998 z Odlokom Vlade RS o ustanovitvi in nalogah SNAV²⁴.

Ta Odlok je bil zamenjan, leta 2001, z Odlokom Vlade RS o Svetu za nacionalno varnost²⁵. Odlok iz leta 1998 je določal sestavo, področje dela in naloge SNAV.

Novejši Odlok, iz leta 2001, določa, da Vlada ustanovi SNAV kot svoj posvetovalni in usklajevalni organ za področje obrambe, varnostnega sistema, sistema zaščite in reševanja ter druga vprašanja nacionalne varnosti.

Poleg tega uveljavlja nekaj novosti, ki so:

- svetovanje Vladi pri sprejemanju ukrepov in aktov za nacionalno varnost države
- svetovanje ministrom pri ukrepih za uresničevanje interesov in ciljev nacionalne varnosti
- usklajevanje mnenj in ukrepov ministrstev in drugih državnih organov in organizacij v dejavnostih, ki se nanašajo na nacionalno varnost
- ugotavljanje in ocenjevanje varnostnih tveganj, ogrožanj države ter ukrepov in usmeritev za zagotavljanje nacionalne varnosti
- dajanje mnenj k vprašanjem, pobudam in predlogom na področju nacionalne varnosti
- dajanje mnenj Vladi o sredstvih proračuna za delo SNAV.

Ob tem je treba poudariti, da Vlada pri odločanju ni formalno-pravno vezana na odločitve SNAV-a.

Svetu za nacionalno varnost predseduje predsednik Vlade, ostali člani pa so še:

direktor SOVE, obrambni minister, notranji minister, zunanji minister, finančni minister, minister za pravosodje, z novim odlokom pa tudi direktor Urada predsednika vlade in minister za evropske zadeve.

Najpomembnejša novost tega odloka glede na prejšnjega predstavlja uvedba stalnega operativnega telesa – Sekretariat SNAV. Glede na to, obveščevalno-varnostni sistem sestavlja več subjektov iz različnih resorjev, je ustanovitev operativnega delovnega telesa nujna, tudi iz vidika učinkovitosti sistema. Odlok nenazadnje opredeljuje pooblastila

---

²³ Resolucija o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti, UL RS, št. 71/93.

²⁴ Odlok o ustanovitvi in nalogah Sveta za nacionalno varnost, UL RS, št. 33/98.

²⁵ Odlok o Svetu za nacionalno varnost, UL RS, št. 6/01.

svetovalca predsednika vlade, ki opravlja nekakšen nadzor nad odločitvami Vlade na področju nacionalno varnostnega sistema.

Splošne določbe so še, da se SNAV v vojnih in izrednih razmerah preoblikuje v državni operativni štab obrambe v skladu z določbami Zakona o obrambi. Sicer pa SNAV v odnosu do OVS nastopa, po Uredbi o obveščevalno-varnostni službi Ministrstva za obrambo, kot usmerjevalec pri izvajanju strokovnih obveščevalnih, protiobveščevalnih in varnostnih nalog.

Odnos SOVE s SNAV še najbolj opredeljuje 3. odstavek, 6. člena Zakona o SOVI, ki določa, da je SOVA dolžna pripravljati informacije in analize za potrebe SNAV-a.

Vloga SNAV je v obveščevalno-varnostnem sistemu izrednega pomena, še zlasti kot koordinator dejavnosti med vsemi organi obveščevalno-varnostnega sistema in bi zaradi tega moral biti ustanovljen že veliko prej.

4. NADZOR NAD OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNIMI SLUŽBAMI

4.1. Parlamentarni nadzor

Državni zbor izvaja nadzorstveno funkcijo na dva načina; prvič kot politično nadzorstvo nad delovanjem vlade in drugič kot splošno družbeno nadzorstvo, ki se izvaja s parlamentarno preiskavo.

» Politično nadzorstvo nad varnostnimi službami razumemo kot tisto obliko parlamentarnega poseganja v delo varnostnih služb, ki je sankcionirana le s političnimi sankcijami, to je s tistimi ukrepi, za katere je državni zbor pristojen.« (Anžič, 1996: 57-58). Pri političnem nadzorstvu ima parlament na voljo naslednje oblike: poslanska vprašanja, institut zaupnice in nezaupnice Vladi, interpelacije in ustavne obtožbe.

S to vrsto nadzorstva Državni zbor ne more nadzorovati niti strokovnosti niti zakonitosti dela državnih organov.

Nadzor Državnega zbora nad državno upravo je posreden preko političnega nadzora Vlade. To je hkrati edina politična oblika nadzora nad državno upravo.

Če želi Državni zbor opraviti natančnejši, operativen nadzor lahko to stori le preko instituta parlamentarne preiskave. Državni zbor ustanovi preiskovalno komisijo, ki je delovno telo državnega zbora in lahko opravi celovito raziskavo državne uprave²⁶, saj dobi enaka pooblastila kot pravosodni organi. Nato pripravi poročilo DZ-u, ki se v primeru potrditve suma nepravilnosti, odloči za politične sankcije, kot je sprememba zakonodaje iz tega področja. Vseeno pa ne more opravljati operativnega in strokovnega nadzora znotraj obveščevalnih in varnostnih služb, saj bi bilo to v nasprotju z ustavnim načelom delitve oblasti.

Za parlamentarni nadzor, ki je najvišja oblika nadzora nad delovanjem državnih organov, je v Sloveniji značilno, da je šele letos dobil Zakon o parlamentarnem nadzorstvu²⁷.

---

²⁶ Raziskuje nepravilnosti kot so razne kršitve, zlorabe pooblastil javnih funkcij, itd.

²⁷ Zakon o parlamentarnem nadzoru, UL RS, št. 26/03.

Ta je bil nujno potreben, saj je ob vseh dosedanjih zakonih, ki obravnavajo nadzor nad varnostnimi in obveščevalnimi službami, prvič celovit in enoten.

Zakon v celoti ureja predmet in obseg parlamentarnega nadzora obveščevalno-varnostnih služb, sestavo, pristojnosti, naloge in način dela delovnega telesa državnega zbora, ki nadzira te službe. Po zakonu nadzor opravlja Komisija za nadzor nad obveščevalnimi in varnostnimi službami, ki nadzoruje SOVO in OVS ter varnostne službe, pri Ministrstvu za notranje zadeve in Ministrstvu za obrambo. Hkrati nadzoruje vse druge obveščevalne in varnostne službe, ki opravljajo podobne dejavnosti kot že omenjene in s podobnimi pooblastili. Zakon predvideva devetčlansko Komisijo, ki bi predvsem preverjala finančno poslovanje teh služb in zakonitost uporabe posebnih metod in sredstev.

Ostale naloge Komisije, kot jih navaja so:

- nadzor dejavnosti obveščevalne službe v zvezi s skladnostjo s sprejeto politiko nacionalne varnosti
- obravnava letnega programa dela obveščevalne službe
- obravnava predlogov državnega proračuna in predlogov drugih aktov, ki se nanašajo na financiranje obveščevalne službe
- obravnava predlogov zakonov v zvezi z delovanjem obveščevalnih služb
- obravnava obvestil in pobud posameznikov in organizacij, ki se nanašajo na pristojnosti in naloge Komisije.

Pri varnostnih službah nadzira ukrepe, ki se nanašajo na nadzor telekomunikacij s prisluškovanjem in snemanjem, kontrolo pisem, kontrolo računalniškega sistema banke ali druge pravne osebe, ki opravljajo finančno ali drugo gospodarsko dejavnost, prisluškovanje in snemanje pogovorov, ukrepe za tajno opazovanje in sledenje z uporabo tehničnih sredstev, navidezen odkup predmetov, navidezno podkupovanje. Ne nadzirajo pa tajnega policijskega delovanja oziroma tajnega policijskega sodelovanja.

Pristojnosti Komisije ob tem, so smiselno enake pristojnostim in nalogam, ki jih imajo za nadzorovanje obveščevalnih služb.

Seje so praviloma tajne. Člani Komisije pa so zakonsko zavezani, da varujejo tajnost podatkov s katerimi so se seznanili pri delu.

Komisija lahko iz svojih vrst ustanovi tričlansko skupino, ki lahko izvaja napovedani ali nenapovedani ogled naprav in prostorov nadzorovanih služb kot tudi telekomunikacijskega operaterja, ki omogoča nadzor in snemanje telekomunikacij za nadzorovano službo. Te imajo hkrati pooblastilo vpogleda v vse dokumente, ki se nanašajo na pristojnosti in naloge Komisije. O izvrševanju svojih splošnih dejavnosti kot tudi o uporabi posebnih metod in sredstev, so obveščevalne in varnostne službe dolžne poročati vsake štiri mesece, čeprav se s tem ne strinjajo²⁸, ker ovira njihovo delo oz. se jim zdi docela nepotrebno tako pogosto poročanje. Precej sporen pa se jim je že v pripravi Zakona zdel 28. člen. Nadzorovane službe so se že takrat, ko je bil predlog prvič obravnavan v Državnem zboru, niso strinjale s pravico Komisije, da bi lahko z dvotretjinsko večino vseh članov Komisije odpravila odločitev Vlade o začasni prepovedi nadzora, ko bi ta ogrožal uspešen potek posamezne dejavnosti ali predkazenskega postopka. SOVA meni, da bi to pristojnost moral imeti Državni zbor, ne pa njeno delovno telo. Moje mnenje ob tem je, da bi na splošno za to odločitev težko dosegli dvotretjinsko večino.

Ob vsem tem je treba še omeniti, da so nadzorovane službe kot tudi drugi državni organi in organizacije dolžni Komisiji omogočiti izvedbo njenih nalog kot tudi obvestiti o domnevno nezakoniti uporabi nadzorovanih ukrepov.

4.2. Slabosti parlamentarnega nadzora

Opozorila bi le na nekatere pomankljivosti in slabosti, ki so se pojavljale v preteklosti, pri parlamentarnem nadzoru nad obveščevalno-varnostnimi službami.

Kot prvo, pred sprejetjem Zakona o parlamentarnem nadzoru je bila zakonska osnova za nadzor, z vsakim parlamentarnim mandatom, sprejet odlok. To formalno določilo pa Komisiji ni zadostovalo, tako je ta delovala bolj na osnovi intuicije, kar še zlasti velja pri nadzoru Vojaške obveščevalne službe. Zakon o parlamentarnem nadzoru je zato bil nujno potreben.

---

²⁸ Odmevi RTV SLO dne 26.11.2002.

Kot drugo, popolnega nadzora nad temi službami ne moremo pričakovati, saj je karakter teh služb takšen, da ne dovoljuje natančnega nadzora, ker bi to uničilo smisel njenega obstoja.

Tretja stvar je, da vedno obstaja možnost odtekanja zaupnih podatkov v javnost in ustvarjanja raznih političnih afer. To jemlje parlamentarnemu nadzorstvu vsakršen atribut verodostojnosti, obveščevalno–varnostne službe pa naravnost sili v prikrivanje in nezaupanje do lastnih nadzorstvenih institucij.

Kot četrto velja, da Komisijo sestavljajo člani parlamenta, proporcionalno glede na zastopanost strank v parlamentu. To pa pomeni zmago ene politične opcije in prevlado enega političnega interesa. Seje Komisije tako postanejo arena političnih bojev med posameznimi strankami, namesto, da bi služile pravemu namenu, zagotoviti zakonitost dela varnostno-obveščevalnih služb.

Petič, Komisija na morebitne kršitve, ki jih ugotovi pri delu, samo opozarja. Nima pristojnosti, da prepove kakšno dejavnost oz. odloča o odgovornosti nosilcev javnih funkcij za kršitve. Komisija bi tako morala imeti poleg nadzorne tudi izvršilno vlogo.

Kakršnekoli kršitve v zvezi z delom služb v smislu neskladnosti z Ustavo in zakoni, bi morali strogo kaznovati pristojni organi (kazensko sodišče itd.).

In nenazadnje, je težko zagotoviti, da bodo obstajali trije strokovni preiskovalci, ki bi opravljali nadzor na terenu in pri tem ne bili s to službo neposredno povezani. Politizacija delovanja Komisije očitno še naprej ostaja običajna praksa.

4.3. Sodni nadzor

Ker Državni zbor pri političnem nadzorovanju ne more ugotavljati strokovnosti in zakonitosti dela državne uprave to funkcijo opravi sodna veja oblasti. Zakonitost dela in kršitve človekovih pravic in svoboščin nadzorujeta Upravno in Ustavno sodišče.

Pomembna so tudi Sodišča splošne pristojnosti, ki v konkretnih primerih preučujejo zakonitost in ustavnost ravnanja služb v okviru delovnopравnih in kazenskih postopkov.

Primer je Okrožno sodišče, na čigar območju je sedež SOVE, ki odobri kontrolo pisemskih pošilk ter nadzorovanje in snemanje komunikacij, ki jih uporablja SOVA pri svojem delu.

Pri tem enako velja za OVS. V primeru Kriminalistične službe MNZ pa opravlja nadzor poleg Okrožnega sodišča, še državni tožilec.

4.4. Nadzor Vlade

Na podlagi drugega člena Zakona o vladi Republike Slovenije²⁹ (UL RS, št.4/93), Vlada določa, usmerja in usklajuje izvajanje politike države, ki jo določi Državni zbor. Poleg izvršilne funkcije, ima Vlada še upravno funkcijo, s katero usmerja (koordinativna funkcija) in nadzoruje (nadzorna funkcija) delovanje upravnih organov. Vlada tako opravlja strokovni nadzor nad obveščevalno-varnostnimi službami.

»Strokovni nadzor nad delom OVS MO in Policije izvajata pristojna ministra samostojno ali preko drugih svojih organizacijskih enot v ministrstvu, strokovnega nadzora pa dejansko ni. Po razpoložljivih podatkih predsednik vlade nima svetovalca za nacionalno varnost, ki bi lahko opravljal strokovni nadzor nad delom SOVE.« (Črnčec, 2003: 9).

---

²⁹ V MO poleg ministra izvaja nadzor Inšpektorat za obrambo. V MNZ pa poleg ministra izvaja ta nadzor še državni sekretar odgovoren za policijo, Urad za nadzor in usmerjanje policije, Upravna inšpekcija, itd. (Črnčec, 2003: 12).

5. OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNI SISTEM IN ČLOVEKOVE PRAVICE

5.1. Zgodovinski razvoj človekovih pravic

Če želimo razpravljati o človekovih pravicah je kot prvo potrebno poznati njihovo zgodovino. Pri tem sem se omejila le na oris najpomembnejših mejnikov v razvoju človekovih pravic.

Vsa človeška zgodovina je pravzaprav zgodovina boja za svobodo.

V antični Grčiji je svobodo zagotavljala politično organizirana skupnost (polis) v okviru katere se je posameznik počutil popolnoma varnega. V skupnosti je veljalo načelo svobode in naravne pravičnosti.

V 15. stoletju se je ta miselnost družbe spremenila, pojavil se je dvom v skladnost med posameznikom in politično skupnostjo. To obdobje je bilo obdobje velikih centraliziranih držav, ko se je posameznik popolnoma pokoril državi. Zato so bile izrazite težnje po individualnosti in avtonomnosti. Zgodnji krščani so menili, da posvetna država ne more zagotoviti svobode, ta čaka vsakega posameznika onstran tega sveta, le če imajo vero v boga. Državi pa naj se podredijo le toliko, kolikor ta prispeva k uresničevanju božjega kraljestva na Zemlji (Perenič, 1988: 19).

Srednji vek pa kljub vplivu krščanstva ne prinaša pravic, kot jih poznamo v modernem smislu. Opazno je le pravno utrjevanje politične in ekonomske neenakosti zaradi delitve družbe na sloje.

Prvi pomembni dokument, ki kot prvi priznava osebno svobodo, je Magna Carta Libertatum iz leta 1215. Ta dokument ozkemu krogu svobodnih ljudi (plemstvu) podeljuje določene pravice. Listina je pomembna tudi zato, ker javno odpira zahtevo, da mora oblast delovati v mejah prava, s čimer so postavljeni temelji modernega konstitucionalizma.

Konec 17. in v 18. stoletju so se ideje o pravicah in svoboščinah ljudi še izpopolnile, poglobile in usmerile k posamezniku.

» Človek se rodi svoboden, država kot prisiljujoča organizacija pa njegovo svobodo na najrazličnejše načine omejuje. Bistvo boja za človekove pravice je zato v prizadevanjih po utesnitvi oblasti in določitvi mej, ki jih le ta ne sme prestopiti.« (Perenič, 1988: 20). Moderna družba zato razume družbeno pogodbo, med vladajočimi in vladanimi, kot edino

možnost za zagotavljanje pravic. Najpomembnejši predstavnik te ideje je John Locke (1663-1704), ki izhaja iz teorije naravnega stanja, v katerem so vsi ljudje svobodni in enaki, vodi jih naravni zakon. Temeljne naravne pravice so pravica do življenja, do svobode in lastnine. Če te pravice v naravnem stanju niso zagotovljene, preide človek z drugimi v državo, ki te pravice bo zagotovila. Ta prehod je omogočen preko družbene pogodbe. Ob tem poudarja Locke, da bodo pravice v okviru države zagotovljene, če obstaja ločitev zakonodajne in izvršilne oblasti, ki se medsebojno nadzorujeta. To onemogoča absolutno oblast enega. Locke je s svojim delom (Dve razpravi o vladi, 1690) vplival na Montesquieu-ja, ki je pravtako v svojem delu »Le esprit des Lois« poudarjal pomen deljive oblasti ter Rousseau-ja in njegovo delo (Družbena pogodba).

V Angliji so v tem času nastale številne listine človekovih pravic kot sta Bill of Rights³⁰ 1689 in Habeas Corpus Act³¹ 1679. Človekove pravice imajo tako svoje začetke v Angliji, nič manj pa ne zaostaja evropska politična miselnost, zlasti francoska. Ameriški razvoj človekovih pravic predstavlja preplet teh dveh miselnih tokov: angleški je utemeljeval človekove pravice s sklicevanjem na običajno pravo ter preostali evropski del, ki je z naravnim pravom poudarjal predvsem univerzalnost in nadčasovnost. (Perenič, 1988: 24-25).

Med ameriškim deklaracijami velja za pomembnejšo Virginijska deklaracija (1776), ki je prva meščanska deklaracija o človekovih pravicah in je vplivala na vse nadaljne ameriške deklaracije kot tudi nekatere evropske³².

Za 20. stoletje je značilen razvoj iz pravne države v socialno državo (državo, ki poleg pravno zagotovljenih človekovih pravic, zagotavlja svojim državljanom, da soodločajo v tej skupnosti). Dvajseto stoletje lahko označimo kot stoletje razvoja političnih, socialno-

---

³⁰ Ta akt je eden izmed pomembnih angleških ustavnopravnih dokumentov, saj utrjuje glavna načela omejitve kraljeve oblasti in pomeni začetek razvoja ustavne monarhije v Angliji.

³¹ Ta akt je prvi v zgodovini ustavnosti, ki celovito varuje človekove pravice, ko se človek znajde v kazenskem postopku in je tako temelj modernega kazenskega prava.

³² Primeri so nekatere pravice, ki so danes zagotovljene: pravica do stavke, svobode izražanja, zbiranja in združevanja, pravnega jamstva v kazenskem postopku, varstva pravic zasebnosti in osebnostnih pravic, itd.

ekonomskih in tudi kulturnih pravic, kar ga tudi loči od liberalizma 18. in 19. stoletja. Danes se zdi nujno, da posameznik kot državljan aktivno sodeluje pri sprejemanju političnih odločitev.

5.2. Človekove pravice v socializmu

Tako kot liberalizem tudi marksizem poudarja pomen svobode in enakosti. Marksizem naj bi zagotovil svobodo z ukinitvijo razredov, kapitala in privatnega prilaščanja presežne vrednosti. Rešitev vidi v revoluciji delavcev ter izoblikovanje samoupravne države brez kakršnih koli središč ekonomske in politične moči.

Komunistični totalitarni sistem je ponudil ideologijo marksizma kot svoj smisel življenja. Partija je svoj primat opravičevala z razlago, da ekonomska moč izhaja iz politične (KP zaradi svoje politične moči med drugim odloča tudi o porazdelitvi presežne vrednosti) in je zato treba nosilce oblasti zavarovati pred družbo in ljudstvu priznati le tiste pravice, ki te oblasti ne ogrožajo. (Perenič, 1988: 32).

Socialistične države zato praviloma ne priznavajo običajnih, zgodovinsko pridobljenih pravic, ker bi lahko ogrozile ali celo zrušile obstoječo oblast. Vendar, nasprotno, pomanjkanje pravne države omogoča, da oblast manipulira s človekovimi pravicami.

Za socialistične države je značilno tudi pomanjkanje civilne družbe. Ta neha obstajati ali pa se zlije z državo. Ni tudi ostalih osnovnih elementov svobode, ki naj bi ga zagotovil državni sistem. O svobodi v pravem pomenu besede znotraj državnega sistema govorimo takrat, ko so izpolnjeni določeni pogoji: svobodne in tajne volitve, dosledna ločitev oblasti (ločitev zakonodajne, izvršilne in sodne oblasti) ter svoboda mišljenja in s tem tudi večstrankarski sistem. Tako že iz tega vidika ne moremo reči za državo s socialistično ureditvijo, da zagotavlja prave osvoboditve, ker ne upošteva demokratičnih vrednot.

5.3. Tipologija oblik kratenja človekovih pravic in temeljnih svoboščin

Poznamo več oblik kratenja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Naštela bom samo nekaj najbolj značilnih. Po Šturmu (1998: 67) je kot prvo potrebno razlikovati med kršitvijo in ogrožanjem človekovih pravic.

Pojem kršitve se nanaša na že izvršeno dejanje, pojem ogrožanja pa pomeni, da gre za potencialno ali dejansko stanje ogrožanja človekovih pravic.

V nadaljnjem avtor loči kot obliko kratenja človekovih pravic njihovo naravo, ki je lahko neposredna ali posredna. Neposredne oblike so tiste, ki niso v skladu z zakonom (npr. da gre za prekoračenje pooblastil). Posredne oblike pa so tiste, ki izvirajo iz (včasih tudi namenoma izkoriščene t.i. »zakonske luknje«) pravno pomankljive ali nedoločene zakonodaje.

Tretjo obliko kratenja človekovih pravic in temeljnih svoboščin pa razlikuje glede na to, ali gre za storjena dejanja ali posege, ali pa za opustitve dolžnega ravnanja ali posega.

Bistvo vseh teh oblik je, da se včasih prepletajo in podvajajo.

5.4. Človekove pravice v Sloveniji od leta 1945 do 1990

Zmaga nad fašizmom in nacizmom je pomenila zmago nad nasiljem in bi prinesla tudi svobodo, če bi v Sloveniji, tako kot sicer na zahodu, uvedli demokratičen sistem. Smo pa le prešli iz enega totalitarnega sistema v drugega.

Komunistični sistem v SFRJ in v okviru njega tudi slovenski ustavni sistem ni postavljaval v ospredje človekovih pravic in ni izoblikoval pravnih omejitev državni oblasti (kar je bilo v popolnem nasprotju z tedanjo evropsko prakso).

»Uporaba teorije t.i.'enovitosti ljudske oblasti' je tudi teoretično odpravila zadnje strukturne ostanke pravne države v Sloveniji, saj je opravičevala ukinitve delitve oblasti, ki je bila od 18. stoletja naprej temeljni instrument demokratičnega odpora proti vsakemu absolutizmu.« (Pučnik, 1988: 49).

Komunistična partija je v dolgem 45-letnem obdobju svoje vladavine pri zagotavljanju oblasti posegala po različnih ali celo po vseh možnih oblikah represije in kratenja človekovih pravic, ki so prišle v poštev.

Šturm (1998: 70) loči različna obdobja odkrite ali prikrite represije in teptanja človekovih pravic, ki so se dogajale v SFRJ.

Po končani vojni leta 1945 se je začelo prvo obdobje represije, ki je bilo najhujše. To je bil čas hudih neposrednih kršitev človekovih pravic in strahovlade, ki ga je Partija potrebovala za osvojitve in utrditve svoje oblasti. Zaradi številnih pritiskov iz mednarodnih krogov so

že tedaj začeli skrivati nekatere najočitnejše kršitve v bolj zakrite posredne oblike ogrožanja človekovih pravic. Tako je Partija v tedanjem času npr. namesto kazenskih sodb z odvzemom prostosti začele uporabljati t.i. »začasno določitev prebivališča«. Izrekli so jih upravni organi političnim nasprotnikom, ki so jih nasilno pošiljali v koncentracijska taborišča ali pa v oddaljene kraje na podeželje.

Drugo obdobje nastopi nekje med letoma 1955 in 1958 in traja vse do leta 1990. V tem obdobju si je Partija predvsem prizadevala, da bi trajno ohranjala oblast. Značilne so bolj zakrite oblike represije, prefinjene oblike manipuliranja z ljudmi in posredno trajno ogrožanje človekovih pravic. Tako je pravicam, ki so zakonsko sicer bile priznane, v dejanskem stanju bilo onemogočeno izvajanje oz. uživanje. Tak primer je onemogočanje svobode političnega združevanja, čeprav Zakon o društvih iz leta 1945 in kasnejši leta 1965, politične stranke dovoljujeta vendar to izrecno ne omenjenjata. Za onemogočanje javnega izražanja nezadovoljstva ali nestrinjanja z obstoječo oblastjo ter druge primere kratenja pravic je bila zadolžena ravno politična policija. Prva je bila ustanovljena še pred koncem svetovne vojne, 13. maja 1944, z namenom varnega prevzema oblasti KP in z nalogo preganjanja narodnega sovražnika (med katerimi je bila tudi Cerkev). To nalogo je komunistična tajna policija ohranjala vse do prvih večstrankarskih volitev leta 1990.

Posebno obliko ogrožanja in kršenja človekovih pravic in temeljnih svoboščin v nekdanji državi je pomenil obstoj paralelne (tajne) zakonodaje, ki je bila v nasprotju z uradno zakonodajo, saj je hudo kršila demokratična načela. Tipičen primer takega dokumenta je Pravilnik za delo milice na področju varstva ustavne ureditve, ki ga je leta 1985 izdal RSNZ in natančno določa naloge politične policije na področju notranje problematike.

V praksi imamo kar nekaj primerov afer zaradi t.i. »političnih nasprotnikov«, »državnih izdajalcev«. Tipična primera sta:

- primer Nagode tik po drugi svetovni vojni (Grgič, 1993: 178-182), kjer naj bi šlo za hudo kršenje pravic v sodnem postopku zoper osebo, ki naj bi se zavzemala za večstrankarsko demokracijo.
- afera JBTZ leta 1988, kjer je skupina štirih novinarjev bila obsojena nezakonitega ravnanja z vojaškimi tajnostmi. Proces je mobiliziral javno mnenje v podporo človekovih pravic. (Turk, 1993: 16).

Jasno je bilo, da oblast SFRJ grobo krši človekove pravice, ki so mednarodno priznane. Med mednarodnimi pogodbami, katere je kot podpisnica kršila, je Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, ki ga je sprejela Generalna skupščina OZN iz leta 1966. Pogosto je bila obsojena kršenja načela svobode živeti brez strahu, ki je bila določena v Atlantski listini 1941, ustanovni listini OZN iz leta 1945, nurnberških določil o Zločinih proti človeštvu, ki so leta 1945 postale del mednarodnega prava. Medtem, ko ni mogla biti obsojena kršenja Evropske konvencije o človekovih pravicah iz leta 1950, ker Jugoslavija ni bila članica Sveta Evrope.

Če še enkrat nakratko omenim katere pravice in temeljne svoboščine lahko zagotovo trdimo, da so bile kršene v SFRJ v letih 1945-1990, so:

- pravica do življenja
- pravica živeti brez strahu
- prepoved mučenja
- splošna svoboda ravnanja
- osebna svoboda
- svoboda verskih skupnosti
- pravica do zasebne lastnine
- človekovo dosojanstvo
- varstvo človekove osebnosti
- nedotakljivost stanovanja
- neodvisnost sodstva in pravica do poštenega sojenja
- svoboda gibanja
- svoboda vesti in prepričanja
- svoboda izražanja in svoboda tiska
- svoboda političnega združevanja
- svoboda izobraževanja (Šturm, 1998: 99).

Naštete so le tiste pravice, ki so jih komunistični oblastniki najbolj sistematično kršili, koliko pa je takih kršitev za katere sploh ne vemo, pa bodo povedale nadaljne poglobljene raziskave.

5.5. Varstvo človekovih pravic v samostojni Sloveniji

Nova zasnova slovenske ustave daje poseben pomen temeljnim pravicam in temeljnim svoboščinam.

V slovenski (jugoslovanski) ustavi iz leta 1974 so bile temeljne pravice vtopljene v vizijo samoupravno organizirane družbe in države. Za ta sistem je bilo značilno, da osnovnih človekovih pravic ni spremljal pravno-institucionalni instrumentarij (ki šele omogoča, da je temeljne pravice mogoče udejanjati). Na tem področju so zato posebnega pomena amandmaji k republiški ustavi, ki jih je sprejela Slovenija 29. septembra 1989.

» Z njimi je bil dejansko uveden drugačen politični sistem, kot je veljal v vseh drugih republikah.« (Zajc, 2001: 20).

Ponovno so bile uvedene klasične človekove pravice, kot so npr. svoboda vesti, svoboda združevanja, politični pluralizem, neposredne volitve in zasebna lastnina.

Slovenska ustava iz leta 1991 ima ta pravno-institucionalni instrumentarij vgrajen v svoji državni ureditvi. To pomeni, da je zagotovljen (vsaj) politični pluralizem (načelo »zavor in ravnovesij« med tremi vejami oblasti ter večstrankarski sistem) in mehanizem pravne države (vladavina prava, neodvisnost sodnikov in pravno varstvo človekovih pravic). (Pavčnik, 1993: 39-40).

V slovenski ustavi so temeljne pravice opredeljene v drugem poglavju (čl. 14 do 65) in v tretjem poglavju, ki govori o gospodarskih in socialnih razmerjih (čl. 66 do 79). Ustava predvideva tudi sodno varstvo temeljnih pravic in pravico do odprave posledic njihove kršitve, uvaja Varuha človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pomembna je s strani človekovih pravic tudi Ustavno sodišče, ki se pojavlja kot Varuh človekovih pravic tako, da po potrebi odloča o skladnosti splošnih pravnih aktov s temeljnimi ustavnimi pravicami, ali pa tako, da odloča o ustavnih pritožbah zaradi kršitev človekovih pravic s posamičnimi akti.

Danes je Slovenija članica OZN-ja (od leta 1992) in Sveta Evrope (od leta 1993); kar pomeni, da je tudi podpisnica dveh osnovnih dokumentov o človekovih pravicah:

- Splošne deklaracije o človekovih pravicah, sprejete decembra leta 1948, ki je nekakšen izhodiščni temelj za sprejemanje človekovih pravic.

- Evropske konvencije o človekovih pravicah, sprejete novembra 1950, ki ga je pripravil Evropski svet in gre za pravno zavarovanje človekovih pravic, ki jih je sprejela OZN leta 1948.

Kar se tiče delovanja obveščevalno-varnostnega sistema so človekove pravice in temeljne svoboščine zakonsko boljše zaščitene pred njihovimi posegi kot v prejšnjem režimu. Zakon o varstvu osebnih podatkov (UL RS, št. 59/99, 57/01,59/01) določa, da so v nekaterih okoliščinah pravice posameznika omejene. S tem misli obveščevalno-varnostne službe, ko včasih potrebnih informacij ne more drugače zbrati kot z uporabo posebnih (tajnih) oblik pridobivanja podatkov, ob tem pa poseže v zasebnost posameznika.

Zakon o kazenskem postopku (UL RS, št. 56/03) nalaga preiskovalnemu sodniku dolžnost, da obvesti osumljenca kaznivega dejanja o uporabljenih ukrepih in celotno dokumentacijo, ki ga je Policija (in kriminalistična služba) zbrala o osumljeni osebi.

V primeru izvajanja nalog SOVE ne govorimo o osumljencu ampak o opazovani osebi o kateri se, zaradi varnostnih razlogov, zbirajo osebni podatki. Zakon o SOVI (UL RS, št. 23/99) določa, da SOVA vodi zbirko osebnih podatkov, ki pa jih ni dolžna pokazati osebi, na katero se te podatki nanašajo.

Taka določila SOVE so v skladu z naravo njihovega dela, saj bi v nasprotnem primeru, da bi oseba bila seznanjena, da se o njej vodijo podatki, lahko ogrozila ali vsaj otežila izvršitev določene naloge. Zakon pa nikjer ne določa, da ta oseba nima pravice do vpogleda v zbirko podatkov. Zato po novem, predlog Zakona o spremembah zakona o SOVI, določa da se poleg pravice do obveščanja omeji tudi pravica do vpogleda v zbirko osebnih podatkov.

Pravica do varstva osebnih podatkov, ki ga določa Ustava v 38. členu, bo torej tudi v nadaljne občasno omejena s strani obveščevalno-varnostnih služb, ne pa tudi kršena, saj novi predlog Zakona predvideva omejitev pravice le na zbirko osebnih podatkov iz 14. člena zakona o SOVI, ne pa tudi pravice do zbirke dokumentarnega gradiva, ki ga prav tako vodi Agencija.

Pravice posameznika v odnosu do obveščevalno-varnostnih služb ščiti tudi Zakon o parlamentarnem nadzorstvu obveščevalnih in varnostnih služb (UL RS, št. 26/03). Posameznik ali organizacija lahko obvesti parlamentarno Komisijo za nadzor nad temi

službami, o domnevno nezakoniti uporabi (nadzorovanih) ukrepov, ki jih je izvajala Obveščevalno-varnostna služba nad to osebo.

Tudi Zakon o obrambi (UL RS, št. 82/94) določa za Obveščevalno-varnostno službo, da zbira osebne podatke v skladu z Zakonom o varstvu osebnih podatkov. Po zakonu ima vsakdo pravico dostopa do arhiviranih podatkov o njemu, če jih OVS MO vodi.

Če pogledamo še policijska pooblastila so ta nekoliko širša kot so pooblastila za obveščevalni službi, SOVO in OVS (razen kriminalističnega oddelka OVS).

Policijska pooblastila imajo poleg varnostnega organa Policije tudi Kriminalistični službi MO in MNZ, nekatera policijska pooblastila pa tudi Vojaška policija Slovenske vojske (zoper vojaške osebe).

Po 33. členu Zakona o policiji (UL RS, št. 49/98) spada med policijska pooblastila: pravica do ugotavljanja identitete osebe, opravljanja protiterorističnih pregledov prostorov in naprav, pridržanje osebe, zaseg predmetov, vstop v tuje stanovanje, ter uporaba raznih tajnih ukrepov (49. člen). Poudariti je treba, da Ustava vse tovrstne omejitve človekovih pravic predvideva, saj je splošni cilj delovanja teh služb navsezadnje, da zavarujejo varnost posameznikov in preiskujejo ter preprečijo kazniva dejanja. V tem se delo obveščevalno-varnostnih služb tudi loči od bivše OZNE, UDBE ali SDV, ker deluje za svoj narod ne pa za oblast kot tako.

Lahko rečemo, da slovenska Ustava sprejema celoten spekter temeljnih človekovih pravic in svoboščin, kar popolnoma ustreza načelu ustavnosti in demokratičnosti. S sodnim varstvom ter pravico do odprave posledic kršitve pravic državni sistem ne ponuja možnosti, da bi še kdaj prišlo do takih kršitev človekovih pravic kot se je to dogajalo v SFRJ.

6. 11. SEPTEMBER 2001

6.1. Teroristični napadi na ZDA

11. septembra 2001 je bila v ZDA izvedena teroristična akcija s katastrofalnimi posledicami. Štiri ugrabljena ameriška potniška letala so imela cilj zrušiti pomembne ameriške objekte. Dve letali sta trčili v obe stolpnici Svetovnega trgovinskega centra v New Yorku, eno v ameriško obrambno ministrstvo Pentagon in pri tem uničilo njeno zahodno krilo. Četrto letalo pa se je zrušilo pri Pittsburghu, v Pensilvaniji.

Busheva administracija je za glavnega osumljenca za načrtovanje terorističnih napadov osumila talibane, natančneje Osamo bin Ladna in njegovo teroristično organizacijo Al Kaida. Kmalu zatem je Amerika napovedala »vojno proti terorizmu« in napadla Afganistan kot povračilni ukrep.

6.2. Vpliv terorističnih napadov na globalni varnostni sistem

Dogodke 11. septembra 2001 štejemo za prelomnico v globalnem varnostnem sistemu, še zlasti zahodnega sveta. Z uničenjem simbolov Amerike in ob tem masovnim pobjem ljudi, se je zamajala njihova demokracija, mir, blaginja, še najbolj pa občutek varnosti.

»Kot najhujši tovrstni nasilni akt v novejši zgodovini, je omenjeni teroristični napad sprožil radikalne premike v mednarodnih odnosih predvsem v luči novega razumevanja sodobne varnostne paradigme.« (Grizold, 2001: 794).

Ameriški državni vrh se je hitro (dva dneva po napadu) odzval s sprejetjem dveh protiterorističnih zakonov, s katerimi so se razširila pooblastila nekaterih vladnih služb. Prvi, t.i. Zakon o boju proti terorizmu, daje vladnim agencijam (FBI, CIA, NSA) takorekoč neomejena pooblastila pri prisluškovanju, ki se je poleg telefonov, razširilo na elektronsko pošto. S tem je zrušena posameznikova zasebnost. Drugi zakon, ki je bil sprejet, pa zagotavlja poostreno kontrolo pri prehajanju čez državno mejo. Ta celo omogoča, da pristojni organi, »sumljive« imigrante, v imenu nacionalne varnosti, lahko pridrži ali izžene in to brez sodnega naloga. Po novem naj bi se razširila pooblastila tudi sodni veji, zlasti

državnemu tožilstvu. Ta organ ima po letu 2001 možnost vpogleda v dosjeje vseh državnih firm, tudi internetnih. (Štefančič, 2001: 109-111).

Obveščevalno-varnostne službe veljajo, pri celotni zadevi, hkrati za poraženke in zmagovalke. Poraženke so zato, ker so v kritičnem trenutku napada, odpovedale in veljajo za glavne krivce tragedije. Zmagovalke pa so zato, ker so jim zaradi dogodkov, čez noč bila razširjena pooblastila. Predvsem jim je, s sprejetjem zakonov, bil omogočen nadzor nad tistimi človekovimi pravicami in svoboščinami, nad katerimi so že v času mandata prejšnjega predsednika Clintona, hotele vršiti nadzor, pa za to niso imele opravičila. Napad na Ameriko je iz tega pogleda prav prišel. (Bohte, 2001: 5).

Posledice pa lahko najdemo tudi pri nas v Sloveniji. Mednarodno sodelovanje je že od začetka devetdesetih let pridobivalo na pomenu, po 11. septembru pa je to sodelovanje postalo še bolj intenzivno, še posebej na vojaškem in obveščevalnem področju. Strateški načrt SOVE za obdobje 2003-2009 je jasen (med drugim tudi zato, ker je objavljen na njeni spletni strani³²). Že zaradi evropskih integracijskih procesov je SOVA trenutno bolj kot na nacionalno raven usmerjena k aktivni vlogi v mednarodni organizaciji (Slovenija kot bodoča članica NATA in EU); zaradi 11.septembra pa tudi bolj k boju proti naraščajočim grožnjam mednarodne varnosti (mednarodnemu terorizmu in drugim oblikam mednarodnega kriminala).

Strateški načrt dela vojaško obveščevalne službe, kot dela obveščevalno-varnostnega sistema, je smiselno enak načrtu SOVE.

Amerika je kmalu po dogodku začela iskati podporo za svojo povračilno akcijo v svetu in ustanovila mednarodno koalicijo za boj proti terorizmu. Ta je vključevala OZN, NATO, EU, celo organizacijo islamskih držav.

Varnostni svet OZN je sprejel Resolucijo št. 1373, v kateri apelira na skupno zatiranje terorističnih dejanj, kar naj bi države storile s povečanim sodelovanjem in popolno implementacijo mednarodnih konvencij, ki se nanašajo na terorizem. Države naj bi z zakoni preprečile financiranje, priprave in izvedbo vsakih dejanj terorizma. Druge države pa najhitreje možno opozorile z izmenjavo podatkov. (Council on Foreign Relations,2003).

---

³² <http://www.gov.si/sova/>

EU je prav tako odgovorila z vrsto ukrepov:

- sprejeta je bila enotna definicija terorizma
- enotna pravila o zamrznitvi denarja terorističnih organizacij in posameznikov
- izdelava seznama terorističnih organizacij.

»Najbolj daljnosežen ukrep EU v boju proti terorizmu pa je zagotovo sprejetje skupnega naloga za odvzem prostosti, ki ga bodo začeli uporabljati 1. januarja 2004. Nalog za odvzem prostosti pomeni, da je na primer nalog o odvzemu prostosti, ki ga izda sodišče ene države, neposredno izvršljiv v drugi državi.« (Zagorac, 2002: 8).

Posledice mednarodnega sodelovanja so lahko pozitivne tudi iz povsem drugega vidika.

»Transatlantsko zavezništvo v praksi postaja mnogo bolj operativno, kar bo lahko ugodno vplivalo na hitrejšo ureditev odnosov med ZDA in EU ter EU in Natom. V kolikor bosta ZDA in Rusija našli skupni interes v boju zoper terorizem, se bo prav gotovo povečal vpliv Rusije na urejanje varnostno-političnih zadev v Evropi.« (Grizold, 2001: 794).

6.3. Vpliv protiterorističnega boja na človekove pravice

Po 11. septembru je svet postal obseden z varnostjo in pri tem je veliko držav enačilo boj proti terorizmu z omejevanjem človekovih pravic, zlasti pravic tujih državljanov. Zato so se začele oglašati razne organizacije za zaščito človekovih pravic, kot sta Human Rights Watch in Amnesty International, ki pravita, da varnosti ni mogoče zagotoviti ob zanemarjanju ali celo kršitvah človekovih pravic. Ravno v primeru človekovih pravic je še kako pomembno, da se uveljavljajo človekove pravice in vladavina prava. (Zagorac, 2002: 29). Vendar Amerika je vseeno žrtovala človekove pravice³³ za samoobrambne ukrepe.

---

³³ Omejena je bila predvsem pravica do obveščeniosti, saj je ZDA zaradi varnosti nacionalnih interesov blokirala prost pretok tistih informacij, ki se navezujejo na varnost in obrambo države kot tudi tiste, ki govorijo o raznih ukrepih neposredno po dogodku. Razširila pa so se tudi pooblastila represivnih organov s katerimi so omejili posameznikove pravice zlasti pravico do zasebnosti.

Vseeno menim, da so dogodki 11. septembra 2001 bolj kot karkoli vlili strah v kosti američanom, ki so tako prvič začutili moč zunanjega sveta. Menim, da kljub korenitim spremembam v ameriškem obveščevalno-varnostnem sistemu omejitve človekovih pravic in svoboščin niso tako velike, da bi bil s tem ogrožen mir in blaginja velesile.

7. KAJ OBETA NOVI ZAKON O SOVI?

24. julija 2003 je Vlada, kot predlagateljica, predložila Državnemu zboru v obravnavo predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o slovenski obveščevalno-varnostni agenciji (UL RS, št. 233/03-2). Dopolnitve Zakona so se Vladi zdele potrebne zaradi usklajevanja z drugimi zakoni, ki so bili pred kratkim sprejeti, predvsem z Zakonom o javnih uslužbencih³⁴, Zakonom o delovnih razmerjih³⁵, Zakonom o sistemu plač v javnem sektorju³⁶ na katere se navezuje tudi delo agencije.

Z včlanitvijo v svetovne organizacije kot sta EU in NATO se dejavnost Agencije razširi tako po obsegu kot po zahtevnosti nalog. Sodelovala bo pri oblikovanju različnih strategij in programov na področju varnosti ter obveščevalne dejavnosti, še posebej na področju boja proti mednarodnemu terorizmu, ki bo postala njena prednostna naloga. Sedanja organizacijska struktura se bo tako morala, zaradi nove zakonodaje, nekoliko spremeniti. Zaradi omejenosti virov se bo povečal pritisk na izrabo notranjih rezerv, kar bo zahtevalo večjo notranjo mobilnost kadrov. Opazne bodo tudi spremembe v organizacijski kulturi. Novi Zakon deluje kot dopolnilo Zakona o SOVI.

Glavne točke sprememb, ki jih prinaša nov predlog Zakona o SOVI:

a) Predlagatelji vidijo Agencijo kot pomembno službo Vlade tako za notranje kot zunanje okolje. Že pri sprejemanju Zakona o SOVI je bilo sklenjeno, da je vloga predstojnika SOVE drugačna od direktorjev drugih vladnih služb. Čeprav direktorja Agencije imenuje in razrešuje Vlada, Zakon o javnih uslužbencih ni najbolj primeren za imenovanje direktorja SOVE, saj ta Zakon njegove posebnosti izenači z drugimi predstavniki služb. Predlagatelj zato želi, da se v primeru imenovanja glede na specifičnost njegovega položaja ne bi v celoti uporabljale določbe postopka, ki ga predvideva Zakon o javnih uslužbencih. Način imenovanja kot ga določa Zakon o javnih uslužbencih pa popolnoma ustreza položaju namestnika direktorja Agencije.

---

³⁴ Zakon o javnih uslužbencih, UL RS, št. 56-2759/02 in 110/02.

³⁵ Zakon o delovnih razmerjih, UL RS, št. 42/02.

³⁶ Zakon o sistemu plač v javnem sektorju, UL RS, št. 56-2760/02.

b) Pokazala se je potreba po razširitvi kroga prejemnikov končnih izdelkov obveščevalne dejavnosti, saj naj bi si le te SOVA preveč prilaščala in jih premalo dovolila v vpogled tistim, ki jih potrebujejo pri ukrepanju v nacionalne namene. Tako poleg že določenih subjektov, z Zakonom o SOVI, velja določilo še za »druge organe državne uprave«.

c) Večji del predloga Zakona obravnava situacijo preselitve Agencije iz prostorov Ministrstva za notranje zadeve v novo stavbo. Prejšnji objekt SOVE je bil varovan v skladu s pravili, ki veljajo za to Ministrstvo. Zakonsko določilo je potrebno, saj mora biti po 87. členu Ustave RS vsako poseganje v človekove pravice in svoboščine urejeno z Zakonom. Novi objekt in njena okolica prav tako predstavljata posebej varovano območje. V ta namen vidi služba potrebo po organizaciji lastne varnostne službe, ki bo varovala objekt in njene uslužbence s posebnimi ukrepi. Predvidena je tudi njihova oborožitev za določene situacije, ko ne more drugače zavarovati objekta ali življenja ljudi v njem. Predlagatelji tudi menijo, da se je v času ko je bil sprejet Zakon o SOVI do danes, v številnih primerih izvajanja nalog, izoblikovala potreba po posesti in nošenju orožja, za tiste zaposlene, ki so pri delu na terenu najbolj izpostavljeni in je ogroženo njihovo življenje.

d) Velik splošni napredek je opaziti na področju telekomunikacij. Obveščevalno-varnostne službe so na področju prestrezanja telekomunikacij (še približno pet let nazaj) sodelovale le z enim telekomunikacijskim operaterjem, sedaj pa na trgu nastopa vse večje število le teh, z lastništvom, ki ni nujno slovensko. To predstavlja poseben problem za nadzor nad telekomunikacijskim sredstvom. Zato se dodaja zakonsko določilo, da Agencija lahko uporablja posebno tehnično sredstvo (IMEI prestrežnik), ki identificira telekomunikacijsko sredstvo in tako naroči ustreznemu telekomunikacijskemu operaterju, da beleži pogovore iz tega telekomunikacijskega sredstva.

e) Spreminjajo se osnovna delovnoppravna razmerja zaradi sprejemanja novih zakonov. Potrebne so zakonske uskladitve. Zakon o delovnih razmerjih in Zakon o varnosti in zdravju pri delu sta že začela veljati, kmalu pa se bo začel za uslužbence Agencije uporabljati tudi Zakon o javnih uslužbencih in konec leta 2003 še Zakon o sistemu plač v javnem sektorju.

f) Na področju varstva osebnih podatkov, naj bi Agencija preverila ali imajo v primeru prenašanja podatkov v tuje obveščevalne in varnostne službe, urejeno varstvo le teh. Po novem Agencija naj ne bi bila dolžna posredovati podatkov osebi, o kateri se tisti čas

vodijo podatki. Ta naj ne bi imela tudi pravico to zahtevati v času preiskave, če Agencija tako odloči. Predlog zakona zato veže rok obveščanja osebe, ki se jo obravnava, na zaključitev zadeve. Dolžnost obveščanja predlagatelj nalaga sodišču, ki je odobrilo to posebno obliko pridobivanja podatkov. Sodišče bo lahko tudi odločilo, da posameznika ne bo seznanilo z zbranim gradivom. Da pa posameznik ni popolnoma nezaščiten lahko obvesti Komisijo za nadzor nad delom varnostnih in obveščevalnih služb o domnevno nezakoniti uporabi posameznih ukrepov in ji da pobudo za izvedbo nadzora³⁷.

g) Glede na to, da upravljalci osebnih podatkov niso le državni organi in organizacije s javnimi pooblastili je bilo potrebno pojem razširiti na »upravjalce zbirk osebnih podatkov«. Zaradi t.i. zakonske luknje se je pogosto dogajalo, da v primeru, ko je Agencija potrebovala pridobiti osebne podatke od upravjalcev, ki niso bili državni organi ali organizacije z javnimi pooblastili, se te niso čutile dolžne te podatke posredovati. Problem je bil pogosto finančni, zato Agencija upravljalcem podatkov za opravljeno storitev povrne stroške vendar le v primeru, če ti niso državni organi oziroma organizacije z javnimi pooblastili. Stroške tem namreč povrne proračun države.

h) Agencija naj ne bi več vodila evidence o uporabi posebnih oblik pridobivanja podatkov nad osebami, ki jih operativno obravnava, razen za primere ko je bila potrebna odredba predsednika okrožnega sodišča. Kar pomeni, da bo morala parlamentarna Komisija drugače pridobivati te podatke v nadzorne namene.

i) Velik poudarek je narejen tudi na aktualnosti posameznega primera. Osebni podatki so v uporabi in se hranijo dokler se primer oziroma osebo obravnava. V momentu, ko je primer zaključen, se iz zbirke izbrišejo osebni podatki oziroma blokirajo zaradi varnostnih razlogov, predvsem pa zato, da ni vpogleda v primere, ki so že zaključeni. Zaključena zadeva se prenese v zbirko dokumentarnega gradiva Agencije in nato, v roku enega leta, v arhiv. Po novem pa naj bi se vodila tudi zbirka podatkov o osebah, ki so vstopile v objekt SOVE. Te podatke uničijo po preteku 3 mesecev do enega leta. Razen če gre za osebo, ki so jo zalotili pri kaznivem dejanju in jo je bilo potrebno pridržati s silo ali vkleniti, gredo

---

³⁷ Zakon o parlamentarnem nadzoru obveščevalnih in varnostnih služb, UL RS št. 26/03.

njeni osebni podatki v arhiv. Na splošno se podatki, ki ničemur ne služijo po vpogledu sodišča, ki je posebno obliko odredilo, nemudoma uniči.

j) Po novem zakon, po točkah, navaja pogoje za delovno razmerje za opravljanje nalog v Agenciji poleg predpisov, ki urejajo sklenitev delovnega razmerja javnih uslužbencev. Poleg tega naj bi služba opravljala varnostno preverjanje tistih podatkov, ki so določeni s predpisi za pridobitev dovoljenja za dostop do tajnih podatkov³⁸. To določilo je že do sedaj veljalo vendar ni bilo tako natančno definirano. Predlog Zakona tudi navaja zakaj je to varnostno preverjanje potrebno.

k) Zakon o SOVI določa, da uslužbenci Agencije ne smejo opravljati dela, ki bi jih oviralo pri izvrševanju delovnih nalog oziroma bi škodovalo ugledu Agencije. Predlog pa dodaja, da mora uradna oseba Agencije direktorja obvestiti o vsakem opravljanju pridobitne dejavnosti, čeprav je ta pedagoške, umetniške ali publicistične oziroma kulturne narave. Če tega ne stori gre za hujšo kršitev delovnih obveznosti.

l) Dodano je popolnoma novo poglavje »Izobraževanje, izpopolnjevanje in usposabljanje« uslužbencev Agencije, kar pa ne pomeni, da do sedaj ni namenjala pozornosti temu. Uslužbenec mora v določenem roku opraviti izpit za izvrševanje dolžnosti in pooblastil uradne osebe Agencije.

Gre za splošna pooblastila, ki dovoljuje zaposlenemu v Agenciji vpogled v tajne državne dokumente in hkrati nalaga dolžnost, da še v nadaljnje skrbi da ti podatki ostanejo tajni.

m) Agencija tudi nagrajuje za posebne dosežke v skladu z Zakonom o javnih uslužbencih. Predlog zato vnaša novo poglavje v zvezi podeljevanjem priznanj, katerih postopke določa direktor Agencije.

Predlog Zakona se mi zdi smiselen in potreben, saj je tranzicija v Sloveniji prinesla veliko sprememb tudi na obveščevalno-varnostnem sistemu. Ne strinjam se s predlogom le v tem, da bi nekateri pripadniki SOVE imeli službeno orožje, saj bi s tem naredili korak nazaj. Sicer pa se mi zdi sprejetje tega predloga povsem razumljivo, saj uvaja spremembe predvsem pri tistih členih, ki so se izkazali za pomankljive ali celo neustrezne v današnjem času.

---

³⁸ Na primer test odvisnosti od alkohola ali narkotičnih sredstev, politična opredelitev, poskusi rekrutiranja s strani tujih obveščevalnih služb.

8. ZAKLJUČEK

V diplomskem delu sem si zastavila cilj obdelati strukturo celotnega obveščevalno-varnostnega sistema v Sloveniji in njegov razvoj.

V Sloveniji je že leta 1941 delovala varnostno-obveščevalna služba (VOS) Osvobodilne fronte. Sistem je nato skozi čas doživel različna prestrukturiranja, pri čemer je največja strukturna sprememba bila narejena po osamosvojitvi. Proces izgradnje obveščevalno-varnostnega sistema v samostojni Sloveniji je bil relativno dolg (več kot desetletje), kar lahko pripišemo predvsem neustrezni zakonodaji.

Obveščevalno-varnostni sistem Slovenije (ki so ga v prejšnjem režimu sestavljali OZNA (UDBA, SDV), protiobveščevalna služba KOS (VS JA) in obveščevalna služba v vojski ter SID v ministrstvu za zunanje zadeve), je v času Jugoslavije deloval po direktivah zvezne oblasti, kot podaljšana roka politike. Po osamosvojitvi se je sistem spremenil tako organizacijsko, kot tudi v strategiji delovanja. Razlog je ravno sprememba političnega režima, prehod iz avtoritarnega v demokratični režim. Purg (1994: 231) je namreč ugotovil, da so temeljne lastnosti političnega sistema (predvsem organizacija in način izvajanja oblasti) tiste, ki določajo položaj, vsebino dela in način izvajanja obveščevalno-varnostne dejavnosti sistema.

Moja glavna hipoteza, da se je zaradi spremembe političnega sistema Slovenije spremenila tudi strategija dela obveščevalno-varnostnih služb, je potrjena. Če so v prejšnjem režimu obveščevalno-varnostne službe (zlasti SDV in njene predhodnice) delovale proti svojemu narodu (z namenom, da bi ohranile politični sistem so iskale nasprotnike komunističnega režima znotraj države), delujejo danes za svoj narod in usmerjajo svoje delo na tujino, vendar v skladu s demokratičnimi načeli ter z minimalnim poseganjem na področje človekovih pravic in svoboščin.

Sprememba političnega sistema in nova Ustava pa nista bili avtomatično garancija za učinkovit sistem obveščevalno-varnostne dejavnosti. Problem je bil normativne narave, kjer so obveščevalno-varnostno področje še vedno urejali nekateri zvezni predpisi ali pa so bili obstoječi zakoni pomankljivi. Vsekakor jih je bilo potrebno uskladiti z novo politično ureditvijo, kar pa je lahko večleten proces.

Proces prestrukturiranja se ni zaključil leta 1999 kot sem predvidela v naslednji hipotezi. Do tega leta je sicer bilo pravno urejeno področje dela treh osnovnih subjektov obveščevalno-varnostnega sistema (SOVE, OVS MO in Kriminalistične službe), še vedno pa ni ustrezno deloval SNAV, kot četrti subjekt obveščevalno-varnostnega sistema, ki je dobil pravno polago za delovanje leta 2001.

Dolgo se je tudi čakalo na ustrezno zakonodajo na področju nadzora nad temi službami, saj je zakon, ki natančno opredeljuje način dela parlamentarne Komisije, bil sprejet šele marca letos.

Slednji zakon zato štejem za zaključni akt prestrukturiranja in s tem ovržem (prvo pomožno) hipotezo, ki pravi da se je proces prestrukturiranja zaključil leta 1999.

Na splošno težko rečemo, da točno določen zakon zaključí proces izgradnje sistema, saj je država relativno mlada in potrebno je kar nekaj let implementacije, da ugotovimo, če so zakoni dobro zasnovani.

Pri odnosu obveščevalno-varnostnih služb in pravicah človeka in državljana se pogosto pojavlja vprašanje, v kolikšni meri naj bodo slednje omejene na račun varnosti države. Obveščevalno-varnostne službe, kot prvi in zadnji branik nacionalne varnosti, delujejo v skladu s »makiavelistično« teorijo, ki poudarja načelo, da cilj opravičuje sredstva in da so moralne vrednote, ko gre za preživetje države, drugotnega pomena. (Evans, 1998: 311). Vendar so državni organi to načelo v času SFRJ izrabili, saj ni dvoma, da so bile na območju Slovenije človekove pravice in svoboščine takrat najbolj grobo kršene. Kot dokaz je tajna zakonodaja, ki je dajala izredna pooblastila varnostnim in obveščevalnim organom na zvezni kot tudi na republiških ravneh. Druga nedoslednost takšne zakonodaje pa je, da je delovanje teh služb bilo netransparentno in da za večino pooblastil javnost ni vedela, zato tudi ni bilo možno uveljavljati pravic, če so bile te kršene. Podvajanje zakonodaje je ena izmed hujših oblik kršenja človekovih pravic, pa naj gre za ideal varnosti ali pa kaj drugega.

Danes Slovenija kot demokratična država z ustavo zagotavlja sodno varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter daje pravico do odprave posledic njihove kršitve. Poleg tega je obveščevalno-varnostna skupnost v Sloveniji urejena v skladu z demokratičnimi standardi in upošteva varstvo temeljnih človekovih pravic in svoboščin. Na tej osnovi

potrjujem svojo hipotezo, da so človekove pravice in svoboščine boljše zavarovane v demokratični Sloveniji kot v prejšnjem političnem sistemu.

Obveščevalno-varnostne službe tudi vse pogosteje mednarodno sodelujejo na vojaškem in obveščevalnem področju pri ugotavljanju groženj mednarodne varnosti, saj je Slovenija kot članica OZN vstopila v t.i. koalicijo boja proti terorizmu.

Menim, da se je pozornost obveščevalno-varnostnih služb povsod po svetu, zaradi dogodkov v Ameriki, 11. septembra 2001, močnejše usmerila k mednarodnemu terorizmu. Čeprav velja slednje tudi za Slovenijo, osnovna strategija dela obveščevalno-varnostnih služb ostaja nespremenjena. Tako ovržem še zadnjo zastavljeno hipotezo, ki trdi, da se je strategija obveščevalno-varnostnih služb v Sloveniji, zaradi 11. septembra 2001, spremenila. Res pa je, da jo bo Slovenija, glede na to, da bo maja 2004 postala polnopravna članica NATA in EU, morala prilagoditi integracijskim procesom; kar se odraža v Strateškem načrtu SOVE za obdobje 2003-2009, ki ga je obravnavala Vlada RS, 16.6.2003 in z njim soglašala.

Iz ugotovljenega trdim, da so obveščevalno-varnostne službe v Sloveniji na poti k uspešnim, modernim in kompetentnim tovrstnim sistemom v tujini, kar je razvidno predvsem iz zasnovane zakonodaje. O praktičnih podvigih teh služb bi namreč težko govorili.

9. LITERATURA IN VIRI

9.1. Samostojne publikacije

1. Anžič, Andrej (1996): Vloga varnostnih služb v sodobnih parlamentarnih sistemih – nadzorstvo. Enotnost, Ljubljana.
2. Anžič, Andrej (1997): Varnostni sistem Republike Slovenije. Uradni list RS, Ljubljana.
3. Brejc, Miha (1994): Vmesni čas. Mladinska knjiga, Ljubljana.
4. Đorđević, Obren (1985): Osnovo državne bezbednosti (opšti deo). Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd.
5. Evans, Graham, Newnham Jeffrey (1998): The Penguin Dictionary of International Relations. Penguin Books, London.
6. Griffith, Samuel B. (1982): Sun Zi: Umijeće ratovanja, Globus, Zagreb.
7. Janžič, Marko (2000): Razvoj slovenskega varnostno-obveščevalnega sistema. Diplomsko delo, VPVŠ, Ljubljana.
8. Krunić, Zoran (1997): Strategija posrednega nastopanja. Unigraf, Ljubljana.
9. Leljak, Roman (1989): Sam proti njim. Časopis za kritiko znanosti. Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana.
10. Lovšin, Andrej (2001): Skrita vojna: spopad varnostno-obveščevalnih služb 1990-1991). Mladinska knjiga, Ljubljana.
11. Purg, Adam (1995): Obveščevalne službe. Enotnost, Ljubljana.
12. Purg, Adam (2002): Primerjalni obveščevalni sistemi. Ministrstvo za notranje zadeve, VPVŠ, Ljubljana.
13. Prunk, Janko (1998): Kratka zgodovina Slovenije. Grad, Ljubljana.
14. Richelson, Jeffrey (1999): The U.S. Intelligence Community. Boulder, Colorado, USA. Westview Press.
15. (2000) Slovenska obveščevalno-varnostna agencija. Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana.

16. Šaponja, Vladimir (1999): Taktika dela obveščevalno-varnostnih služb. Ministrstvo za notranje zadeve, VPVŠ, Ljubljana.
17. Štefančič, Marcel, jr. (2001): Busheva Amerika od puča do vojne. Bela Premiera, Ljubljana.
18. The New Encyclopedia Britannica (1992). The University of Chicago, Chicago.
19. Žunec, Ozren, Domišljanović, Darko (2000): Obavještajno sigurnosne službe Republike Hrvatske. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

9.2. Članki

1. Bohte, Gorazd: »OZN a la carte«. Delo, 26.9.2001, str. 5.
2. Brezovšek, Marjan (2001): »Federalizem in demokratizacija (Razpad jugoslovanske večnacionalne socialistične skupnosti)«. Demokratični prehodi II, str. 78-94.
3. Črnčec, Damir (2003): »Obveščevalno varnostna služba ministrstva za obrambo kot conditio sine qua non obveščevalno varnostne skupnosti Republike Slovenije«. Dnevi varstvoslovja, VPVŠ, Ljubljana, str. 1-13.
4. Grgič, Tomo (1993): »Varstvo človekovih pravic v kazenskem procesnem pravu«. Slovenija in Evropska konvencija o človekovih pravicah, str.177-189.
5. Grizold, Anton (1996): »Posameznikova varnost in obveščevalne službe«. Zbornik strokovno-znanstvenih razprav, Ministrstvo za notranje zadeve, VPVŠ, Ljubljana, str. 108-115.
6. Grizold, Anton (2001): »Nekaj izzivov izgradnji varnostne arhitekture v Evropi danes«. Teorija in praksa, letnik 38, št. 5, str. 786-797.
7. Pavčnik, Marijan, Mavčič, Arne (1992): »Temeljne pravice in razlagalna vrednost ustave«. Slovenija in Evropska konvencija o človekovih pravicah, str. 25-49.
8. Perenič, Anton (1988): »Zgodovinski razvoj človekovih pravic«. Varstvo človekovih pravic, str.17-34.
9. Pučnik, Jože (1998): »Množični poveljni pobji«. Temna stran meseca, str. 39-53.
10. Repe, Božo (2003): »Zapoznili zamah zgodovine«. Delo - sobotna priloga, 26.4.2003, str. 8.

11. Simoniti, Vasko (1998):«Permanentna revolucija, totalitarizem, strah«. Temna stran meseca, str. 24-39.
12. Stopar, Mirko (2002): »Obveščevalno varnostna dejavnost v 21. stoletju- novi izzivi in priložnosti«. Slovenski dnevi varstvoslovja, VPVŠ, str. 1-11.
13. Šaponja, Vladimir (1994): »Obveščevalna dejavnost«. Policija 5-6, str. 277-283.
14. Šaponja, Vladimir (1994): »Trendi v obveščevalnih službah«. Policija 5-6, str. 284-292.
15. Šturm, Lovro (1998): »O kratenju človekovih pravic in temeljnih svoboščin v Sloveniji v obdobju 1945-1990«. Temna stran meseca, str. 65-113.
16. Turk, Danilo (1993): »Ustava RS in Evropska konvencija o zaščiti človekovih pravic in temeljnih svoboščin:potencial mednarodnih standardov za domači razvoj prava o človekovih pravicah«. Slovenija in Evropska konvencija o človekovih pravicah, str. 15-25.
17. Zagorac, Dean (2002): »Pesimistično o človekovih pravicah«. Dnevnik, 31.1.2002, str. 8, 29.
18. Zajc, Drago (2001): » Demokratične volitve in prehod v nekaterih novih državah na območju nekdanje Jugoslavije«. Demokratični prehodi II, str.17-52.

9.3. Medmrežje

1. <http://www.fbi.gov/publications/terror/terror99.pdf> (FBI) (21.10.2003)
2. <http://www.gov.si/sova/> (SOVA) (18.2.2003)
3. <http://www.intbranch.org/engl/intntbk/int09.html> (CIA) (12.3.2003)
4. <http://www.terrorismanswers.com/home/> (Council on Foreign Relations: Terrorism; Questions & Answers) (29.9.2003)

9.4. Ostali viri

1. »Bela krizantema«, dokumentarna oddaja RTV SLO, 1999.
2. Intervju z bivšim uslužbencem SOVE, Ljubljana, 26.6.2003.
3. Predlog zakona o parlamentarnem nadzorstvu, *Odmevi*, RTV SLO, 26.11.2002.
4. Odlok o Svetu za nacionalno varnost, UL RS, št. 6/01.
5. Odlok o ustanovitvi in nalogah Sveta za nacionalno varnost, UL RS, št. 33/98.

6. Odlok o varnostnem organu MO in vojaški policiji, UL RS, št. 49/92.
7. Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o slovenski obveščevalno-varnostni agenciji, UL RS, št. 233/03-2.
8. Resolucija o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti Republike Slovenije, UL RS, št.71/93.
9. Resolucija o strategiji nacionalne varnosti, UL RS, št. 56/01.
10. Uredba o obveščevalno varnostni službi Ministrstva za obrambo, UL RS, št. 63/99.
11. Ustava Republike Slovenije, UL RS, št. 33/91.
12. Zakon o delovnih razmerjih, UL RS, št. 42/02.
13. Zakon o javnih uslužbencih, UL RS, št. 56-2759/02 in 110/02.
14. Zakon o kazenskem postopku, UL RS, št. 3/94 in 56/03.
15. Zakon o notranjih zadevah, UL SRS, št. 28/80.
16. Zakon o obrambi, UL RS, št. 82/94.
17. Zakon o parlamentarnem nadzoru obveščevalnih in varnostnih služb, UL RS, št. 26/03.
18. Zakon o policiji, UL RS, št. 49/98.
19. Zakon o sistemu plač v javnem sektorju, UL RS, št. 56-2760/02.
20. Zakon o slovenski obveščevalno-varnostni agenciji, UL RS, št. 23/99.
21. Zakon o tajnih podatkih, UL RS, št. 87/01.
22. Zakon o varstvu osebnih podatkov, UL RS, št. 56/99, 57/01, 59/01.
23. Zakon o vladi, UL RS, št. 4/93.

10. PRILOGA

Priloga A: Pisni intervju³⁹

1. Koliko časa ste bili zaposleni v obveščevalno-varnostni službi, ki jo danes imenujemo SOVA?

Petindvajset let.

2. Kakšna je bila vloga komunistične partije pri delu UDBE?

Kolikor vem, je bila celotna služba ustanovljena in je tudi delovala za potrebe KP.

3. Nekaj dni po aferi JBTZ je bil v Sloveniji ustanovljen Odbor za varstvo človekovih pravic in stvari so se začele razvijati v smeri osamosvojitvenih teženj. Kakšne posledice je imel proces JBTZ za tedanja SDV?

Afera JBTZ je imela vpliv predvsem na dogodke kot sprožilec. Ljudstvo se je začelo zavedati samega sebe in svojih pravic kot državljani. Ob opazovanju odnosa države in civilne družbe so se počutili prikrajšani. Del slike teh odnosov je predstavljal tudi tajni službeni list, sprejet na zvezni ravni, ki do te afere javnosti ni bil znan. Metode in sredstva, ki jih je SDV uporabljala za doseg svojih ciljev so družbo presenetili, saj so predstavljali grobo poseganje v človekove pravice in svoboščine. Od tod do zahtev po korenitih spremembah ni bilo več daleč. Ker se v teh odločilnih trenutkih nosilci oblasti niso odločili za represijo, je tudi republiška SDV, kot del te oblasti, situacijo samo spremljala. Predvsem vodstvo republiške SDV je ravnalo modro, ker se je postavila na stran Slovenije, čeprav so bili del zvezne SDV in bi morali izvrševati ukaze iz Beograda. Obstajala so določena predvidevanja razvoja situacije in tudi določena negotovost. Spremembe po aferi JBTZ so zato bile neizogibne, tega so se zavedali vsi in jih tudi pričakovali, vprašanje je bilo le na kakšen način se bodo zgodile. Želje vseh so bile po mirnih in postopnih spremembah brez nasilnih in uničujočih dejanj.

---

³⁹ Pisni intervju z uslužbencem SOVE, v Ljubljani, 26.6.2003.

4. Doživeli ste že veliko reorganizacij znotraj obveščevalno-varnostne službe. Katera se vam je zdela najbolj korenita?

Teh je bilo veliko, ne samo ob zamenjavi imena službe. Morda je bila največja, v organizacijskem in miselnem smislu, ob prehodu iz SDV v VIS. Čeprav je v personalnem smislu (upokojevanje, nove zaposlitve) do večjih sprememb prišlo večkrat nekaj let kasneje.

5. Kako se je VIS pripravila na napad JLA na Slovenijo? Kakšna je bila njena vloga?

VIS se je temeljito pripravila na možen in pričakovan napad JLA na Slovenijo. Vodstvo Slovenije se je zavedalo napete situacije in je zaradi tega zahtevalo pripravljenost in informiranost VIS-a, ki pa je svojo nalogo v celoti profesionalno opravilo.

6. Kakšen ugled je imela služba pred napadom in kakšnega po? Ali so nanjo drugače gledali po osamosvojitveni vojni, ko je odigrala pomembno vlogo?

To je vprašanje za javnost, vendar lahko rečem, da ugled ni ravno merilo, ki se pripisuje službam te vrste. Morda se je spremenilo le to, da se službi danes nekoliko bolj zaupa ravno zaradi vloge, ki jo je odigrala v osamosvojitveni vojni. Sicer pa zaupanje ne bo nikoli absolutno. Če se malo pošalim: strah ima velike oči.

7. Kakšna pooblastila ste imeli v prejšnjem režimu in kakšna so danes?

Glede pooblastil so bila ta, v prejšnjem režimu, veliko večja. Pooblastil je bilo namreč več vrst: javna, tajna, zasebna, pooblastila samo za določen primer, totalna, itd. UDBA je bila neke vrste politična policija, saj ji je bilo dovoljeno praktično vse, dovoljenj kot je sodni nalog ni potrebovala. Bile so samo naloge, ki jih je bilo potrebno opraviti. Danes je seveda popolnoma drugače. Delovanje je bistveno bolj omejeno.

8. Kakšna je bila strategija dela službe v komunistični državi in kakšna pozneje? Kaj določa strategijo?

Strategija se spreminja ob prelomnih političnih ali družbenih dogodkih. Zato lahko rečemo, da je strategija dela danes bistveno drugačna kot v prejšnjem režimu. Če navedem primer, je SDV v komunizmu delovala na področju notranje problematike, kjer je obravnavala predvsem politične nasprotnike. V demokraciji kaj takega ni dopustno, saj

ima vsak pravico do svobodnega izražanja. Strategija dela obveščevalno-varnostnih služb se je tako morala spremeniti. Od osamosvojitve dalje je temeljna naloga teh služb zaščititi nacionalne interese na varnostnem, političnem in gospodarskem področju. Delo služb je tako postalo veliko težje, bolj omejeno in zahteva veliko bolj strokovno podkovanega in usposobljenega pripadnika te službe.

9. Ali se je strategija dela spremenila tudi po tako pomembnem dogodku kot je teroristični napad na ZDA, 11. septembra 2001?

Vsekakor. Kot sem že rekel vsak dogodek vpliva na delo služb te vrste. Eni bolj drugi manj. Kako in koliko se je spremenila strategija v konkretnem primeru pa vam težko odgovorim, ker takrat nisem bil več zaposlen.

Menim, da strategijo danes najbolj določajo svetovni integracijski procesi kot je vstop Slovenije v EU in NATO.

10. Zakaj je bil Zakon o SOVI sprejet šele leta 1999 in kaj pomeni ta zakon za delo SOVE?

Zakon o SOVI je zakonska osnova za delovanje agencije. Pred tem zakonom so področje delovanja te službe opredeljevali različni zakoni, kjer pa nihče ni natančno opredelil načina dela te službe od osamosvojitve dalje. Zakon je zato zaključna nota v procesu prestrukturiranja te službe. Zakaj pa se je zakon tako dolgo sprejemalo bi morali vprašati najprej Vlado, potem predlagatelje in nato poslance. Osebno menim, da sta možna razloga dva: ker morda ni bilo ustrezne politične volje ali pa ni bil predlog dovolj dobro zasnovan.

11. Služba posega tudi v ustavno zagotovljene človekove pravice in svoboščine. Ali v prejšnjem režimu lahko govorimo o zlorabi teh in kako so pravice danes zavarovane pred delom obveščevalnih služb?

Povsem običajno je, da posega v pravice in vedno bo. Vse službe tega tipa v različnih državah in režimih to počnejo. Ene bolj druge manj. Brez tega ne gre.

Zlorabe pa so tisti del, ki se negativno odraža na delo teh služb v javnosti. Moram pa vam povedati, da se še vedno v precej državah po svetu veliko lažje in hitreje pride do

rezultatov z zlorabami - če govorimo o zlorabi metod in sredstev; kar je bilo v prejšnjem režimu tolerirano skoraj kot ena od metod.

V demokratičnih režimih obstaja cel kup zakonskih omejitev in varovalk, da do tega ne pride (varuh za človekove pravice, javnost, mediji, parlament, plani, poročila, nadzor, itd.).

12. Na kakšen način sodeluje SOVA z obveščevalno varnostno službo Ministrstva za obrambo?

Imputirate mi, da sodeluje in sedaj vas zanima še način. Odgovoril vam bom, da sta obe službi del državne strukture in seveda tudi sodelujeta in sicer z dogovarjanjem in preko Vlade.

13. Kako je možno, da je v javnost prišel tako pomemben dokument kot je dosje UDBE in ali je verodostojen?

Da gre za dosje UDBE ste vi rekli. Vprašanje je kaj je dosje? Kaj je nek seznam na internetu? Ali je verodostojen oziroma bolje rečeno, kateri del podatkov s tega seznama je resničen? Vprašanj je veliko, odgovorov pa malo.

14. Kakšna je dejavnost Agencije na gospodarskem področju?

To je opredeljeno z ustrezno zakonodajo.

15. Novi predlog Zakona o SOVI dodaja zakonsko določilo, da osebe pred sprejemom v delovno razmerje varnostno preverijo? Kakšen je postopek in ali se je to izvajalo dosedaj?

Varnostno preverjanje je preverjanje kandidata z namenom ugotoviti ustreznost za delovno mesto, ki je razpisano. To seveda izvajajo vse tovrstne službe sveta. Tudi razna gospodarska podjetja se danes pozanimajo o kandidatu pred sprejemom v službo in zahtevajo posebna priporočila. Seveda se v tem primeru ne govori o varnostnem preverjanju, gre pa v bistvu za podobno zadevo.

16. Novi predlog Zakona predvideva tudi službeno strelno orožje za operativece zaradi osebne varnosti. Ali to pomeni, da ga dosedaj niso imeli?

Predlog Zakona pač ureja to področje na bolj definiran način kot je to določeno po sedaj veljavnem zakonu.

Priloga B: Shema obveščevalno-varnostnega sistema v RS

